

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent vzw**

48e jaargang nr. 1

januari - februari 2019

Inhoud

- Zonderlinge en bijzondere Gentse straatnamen: Sint-Antoniuskaai en Kolveniersgang
Luc Devriese 2
- De ‘nieuwe’ Lieve: aftakking van de ‘oude’ Lieve naar de Sassevaart
Luc Devriese, Frank Gelaude 18
- Biljarten in Gent. De Koninklijke Gentsche Biljart Academie: al meer dan een eeuw actief
Marc Hanson 26
- Sint-Antoniusprocessie in Gent (vóór 1540)
Naar Marcus van Vaernewyck 39
- Oas ‘k ne kleine gast woas. Diel 2
Rudy Duprez 44
- Waarom abt Rafaël de Mercatel graag in Brugge verbleef. Deel 1
Marc Hanson 53
- Gentse Kluizenaars: Kluizenaarstraat 69
- Lezers aan het woord 71
- Pareltes uit het begijnhof verzameld in het documentatiecentrum DSMG
Hans Dousselaere 72
- Lijst beschermleden en ereleden 2018 76

Voor 2019 kan een publicatie van een namenlijst van steunende en beschermleden niet meer gebeuren zonder uitdrukkelijke toestemming van de betrokkenen. Dit in het kader van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) die in 2019 van kracht wordt. Deze kwestie zal voorgelegd worden aan de volgende Algemene Vergadering van de Gentse Heemkundige en Historische Kring, die zal beslissen of een dergelijke lijst in de volgende jaren nog zal opgenomen worden. Indien wel, dan kan dit enkel door toestemming te geven op de overschrijving of per mail.

Wij danken de talrijke leden die meer betaalden dan strikt vereist ten zeerste voor de steun. Zonder dat kon een Ghendtsche Tydinghen in kleur, waarvan u nu het prachtige eerste nummer in handen hebt, immers niet gebeuren!

Zonderlinge en bijzondere Gentse straatnamen: Sint-Antoniuskaai en Kolveniersgang

WAAR HAALDEN DE GENTSE KOLVENIERS HUN PATROON SINT-ANTONIUS VANDAAN?

Luc Devriese

Inleiding

Een van de meest populaire heiligen in onze streken was Sint-Antonius. Dat was een belangrijke vroegchristelijke figuur (derde-vierde eeuw) die in kerkelijke teksten meestal onderscheiden wordt van een andere Sint-Antonius ('van Padua') door de toevoeging eremijt of abt. De Antonius die ons hier bezig houdt, trok zich in een Egyptische woestijn terug en als werd als het ware de verpersoonlijking van de asceet, de heremiet of eremijt. Hij zou geleefd hebben van 251 tot 356, en dus 105 jaar geworden zijn. De heiligennaam kan dus tot verwarring leiden, vandaar ook de betiteling Antonius 'de Grote' of 'van Egypte' voor de sint in de titel hierboven. Daarmee zitten we al aan vier titels die deze heilige helpen identificeren. En dan is er nog een vijfde, de meest bekende: Antonius met het varkentje of Toontje met het zwijntje (afb. 1).

Afb. 1. Het 'zwijntje' van Sint-Antonius aan de ingang van de Cultuurkapel Sint-Vincent op de Sint-Antoniushof (foto 2018, detail).

Helemaal alleen wilde Antonius zijn als eremijt in de woestijn (Grieks: eremos), maar zijn levenswijze zou talrijke volgelingen aangetrokken hebben, bij zoverre dat er zich rond hem een gemeenschap van (vermoedelijk enkel) mannen verzamelde, waarvan hij als de ‘vader’ (Aramees: abba, vandaar Antonius abt) aanzien werd. Er zit dus een zekere tegenstelling in de twee titels abt en eremijt. De betekenis van deze Egyptische Antonius is niet gering omdat hij terecht of onterecht aanzien wordt als een van de stichters van het kloosterwezen en het monnikendom, ongemeen belangrijk in de Europese geschiedenis. Antonius is actueel meest gekend vanwege de voorstellingen op schilderijen

Afb. 2. Aanhef van het gilderegister uit 1522 (Stadsarchief Gent): ‘Desen bouck ...’. De versierde eerste letter (initiaal) D toont de heilige met zijn belangrijkste attributen (herkenningstekens): het varkentje, de abtenstaf en in het schild met gekruiste geweren: de letter T (overgenomen uit Vanderhaeghen, 1866).

van de bekoringen die de heilige eenzaat van de duivel te verduren kreeg. En, raar maar waar: die bekoringen brengen ons naar de Gentse Sint-Antoniushof bij het gelijknamige ex-schuttershof.

Vuurwapens

De leden van drie Gentse ‘gewapende’ gilden mochten en mogen zich nog steeds aan elkaar meten met handbogen, kruisbogen en degens. Schuttersverenigingen met een eeuwenoude geschiedenis namen elk een min of meer toepasselijke heilige als beschermer, alias patroon (uit het Latijnse patronus, vergelijk met de Italiaanse padrone: grote vader). Voor de handboogschutters was dat Sint-Sebastiaan, de kruisboogschutters hielden het bij de mythische drakendoder Sint-Joris en de schermers stelden zich onder de hoede van Sint-Michiel, een nogal vervaarlijke aartsengel. De eerste stierf met pijlen doorboord een heldhaftige (of heilige, als je wil) marteldood, de twee andere lieten zich zelfs niet door draken en duivels afschrikken. Ze gingen ze te lijf en versloegen ze met steekwapens.

Afb. 3. De ‘borstplaat’ bij plechtige gelegenheden gedragen door de ‘cnapen’ van de gilde. Met weerom prominent de geweren en de T (uit Nota’s Van Werveke, Stadsarchief Gent).

Iets moeilijker zit het met het patroonschap van Antonius voor de vierde Gentse gewapende gilde, die van de ‘busschieters’ of kolveniers, schutters met vuurwapens (afb. 2 en 3), officieel gesticht in 1488, maar al enkele jaren eerder actief (Vanderhaeghen, 1866 en 1867a; Nota’s van Werveke in Stadsarchief Gent). Ze vormden een stedelijke semimilitaire vereniging van gegoede lieden die zich in hun vrije tijd met vuurwapens amuseerden. Zelf betrokken ze liefst ook nog kanonnen (afb. 4) bij hun wapentuig, maar die werden enkel bij speciale feestelijke gelegenheden in stelling gebracht (Vanderhaeghen, 1867a).

Afb. 4. In de gevelversiering van het gildehuis wilden de busseschieters graag uitpakken met hun pièce de résistance: een waarachtig kanon (foto 2018).

In tegenstelling tot wat vooral Amerikaanse wapenlobby's beweren, waren dergelijke wapens niet voorbehouden aan de adel. Daarvan getuigen o.m. de ledenlijsten van de Gentse gilde van Sint-Anthone (in Gentse teksten met of zonder h, ook Anthonis), met een overgrote meerderheid van gewone burgers en met, naast nogal wat edelen, ook leden 'met den priesterlijken staet' en... vrouwen: gildezusters (!), naast gildebroeders (Vanderhaeghen, 1867b). Edelen waren tot in de 18de eeuw wel verplicht zich wapens aan schaffen op eigen kosten. Soms werd zelfs hun personeel daarin betrokken. Dit was nog

een overblijfsel van de feodale maatschappij waarin de leenman zijn leenheer op diens krijgstochten moest vergezellen en zijn land helpen verdedigen.

Verboden golden wel voor het ‘draegen van Sack-pistoletten ende andere Vier-waepenen die bedecktelyck gedraegen konnen worden’. Voor steekwapens hetzelfde. Ook het meebrengen van vuur- en steekwapens op bruiloften en andere feesten was verboden. Op het gebruik ervan bij twisten stonden strenge straffen. De gildeleden mochten de jacht ‘agter lande’ (op het platteland) vrijelijk beoefenen, en dit zoals op inlandse dieren als op ‘passagiers’ (trekvogels). Enkel sommige vogelsoorten mochten niet bejaagd worden (De Wulf, 1767; Vanderhaeghen, 1867c). Dat waren ‘swanen, oyvaers, reyggers, putoiren (kleine reigerachtigen, zoals roerdompen), faisanten, pertryssen ofte andere gheprivilegieerde voghelen’. Het spreekt overigens vanzelf dat het merendeel van de bevolking zich geen dergelijke dure wapens kon permitteren.

De busschietters ontleenden de bus of busse in hun benaming aan de buisvormige loop van hun schiettuigen. Kolvenier is afgeleid, niet van kolf zoals in geweer-kolf, maar van couleuvrier of couleuvrinier, soldaat gewapend met de couleuvre, een primitief type vuurwapen. In Gent werden in de eerste eeuwen vooral die Franse termen gebruikt, wat meteen al een indicatie geeft van de herkomst van dergelijke wapens bij ons. Het Frans vervormde het Latijnse woord coluber – colubra voor serpent, slang in het algemeen tot couleuvre. Meestal geeft men er (onterecht) de beperktere betekenis aan van adder (Latijn: vipera). Meer dan waarschijnlijk is de afleiding van beestjes naar vuurwapens zoeken in hun buisvorm. Ook het woord kanon heeft te maken met dat uitzicht. Het is ontleend aan het Italiaanse cannone (grote, zware stok, uit Latijn en Grieks canna-kanna).

Essentieel is, naast de buis, de ontbranding van een mengsel met kaliumnitraat (salpeter) als hoofdbestanddeel. In een besloten ruimte wordt dat een ontlading, een explosie, die een projectiel, een kogel, door de buis jaagt. Mits goed mikken, eventueel berekenen, volgt het projectiel de juiste baan door het luchtruim, om dood of vernieling te zaaien op of in het doelwit... of ernaast. Het explosief werd zeer toepasselijk buskruit genoemd, wat eigenlijk buiskruit betekent. Kruid duidt hier op het poedervormig mengsel: het schietpoeder, het ‘poer’. De ‘gecontroleerde’ explosie wordt verwekt door een vonk ‘geslagen’, eventueel met een ingebouwde ‘snaphaan’ uit een (vuur)steen of zwavelhoudend metaal. En precies daarmee belanden we welgemikt bij Sint-Antonius.

Sint-Antoniusvuur

Vanwaar haalden de busschutters hun patroon en hun naam? Ferdinand Vanderhaeghen (1866), die een uitvoerige en goed gedocumenteerde, mooi uitgegeven geschiedenis van de gilde schreef en zijn bronnen in een driedelige reeks uitgaf, durfde zich daarover niet uitspreken. Toch ligt het voor de hand, menen we: de keuze is te verklaren door de bescherming die de heilige Antonius zou geven tegen de ‘vurige’ ziekten, zoals het Sint-Antoniusvuur. Daar moet dus het verband gezocht worden met vuurwapens. Zo zien we dat sommige dorpen (afb. 5) populair waren als bedevaartplaats om bescherming van Antonius af te smeken ‘tegen het vliegende vuur’ en andere ziekten en kwalen, niet enkel van mensen en vee, maar ook tegen plantenziekten zoals ‘den brand in het vlas’ (Dhaene e.a., 1999). Vurige vlammen vormen trouwens een van de attributen van de heilige, zij het veel minder bekend dan het varken (Claes e.a., 2002).

Afb. 5. Een van de vele bidprentjes (santjes) te koop in bedevaartsoorden (hier Herdersem bij Aalst): om door ‘den H. Antonius van vurige ziekten en brandende koortsen bevrijd of in dezelve geholpen te mogen worden’.

De ziekten waartegen Antonius zou beschermen betreffen vooral de huid, of exacter: ze gaan meestal gepaard met kenmerkende, dikwijls rode huidletsels, tekenen die wijzen op hevige ontsteking, inflammatie. Let op de woorden! Een speciaal geval vormt ergotisme, moederkorenvergiftiging. Dit wordt verwekt door een toxine geproduceerd door een schimmel die op en in aren van rogge groeit en in het meel terecht kan komen. Tussen haakjes: in het Middelnederlands duidt koren niet op tarwe, maar op rogge. De doorbloeding van vooral vingers en tenen komt in het gedrang. Dit gaat gepaard met extreem hevige pijnen en leidt tenslotte tot afsterven door gangreen: ‘droog versterf’ of koudvuur. Vingers en andere ledematen gaan er uit zien als verkoold hout. In de middeleeuwen namen deze vergiftigingen soms het karakter van ware epidemieën aan. Dit werd de brandende ziekte (le mal des ardents), Sint-Antoniusvuur, ignis sacer (heilig vuur) genoemd, en voor hetzelfde geldt ook duivels vuur.

Al blijft het hedendaags dikwijls moeilijk te begrijpen hoe middeleeuwers er toe kwamen bescherming en genezing af te smeken van welbepaalde heiligen, mogen we toch aannemen dat de kwellingen van de woestijnheilige daarop leken. Men kan denken aan de duivels die de eenzame Antonius het vuur aan de schenen legden. Althans, zo staat het beschreven in de middeleeuwse versies van zijn levensverhaal, waaronder de meest invloedrijke, de *Legenda aurea* van Jacobus a Voragine (1228-1298). De hoogheilige man weerstond aan het vuur van de bekoringen, waaruit men meteen wilde afleiden dat hij ook zou beschermen tegen wat vaagweg het ‘vuur’, de ‘vurige’ ziekten, wondvuur, etc. genoemd werd. En tenslotte, nagenoeg onvermijdelijk: vanwege enkele vergezochte gelijkenissen tussen de menselijke aandoening en de builenpest, de ‘echte’ pest verwekt door *Yersinia pestis*, werd de heilige eremiet tot ‘pesteilige’ bevorderd. In het Luikerwaals had men het over l’feu d’Saint-Antône (De Cock, 1891). De titel van pesteilige deelde hij met andere sinnen, met Rochus als meest bekende. In de Dauphiné, bakermat van de Sint-Antoniusverering in West-Europa, werden de middeleeuwse epidemieën van ergotisme trouwens la peste de feu genoemd (Sandell-Dupeley, jaartal onbekend).

Op te merken valt dat in de eerste levensbeschrijving van de Egyptische Antonius door de tijd- en streekgenoot Athanasius, bisschop van Alexandrië, de bekoringen van seksuele aard waren en zeer expliciet aangeduid werden in termen die in latere beschrijvingen van heiligenlevens (hagiografieën) ondenkbaar zouden zijn (Hunink, 2013).

Afb. 6. Het hoofdgebouw van de schuttersgilde. Foto uit 1909 (collectie SCMS in Stadsarchief Gent). Links het optrekje van de aalmoezenier. Alles was, zoals toen gebruikelijk, wit gepleisterd.

Sint-Antoniusgildehuis en -hof

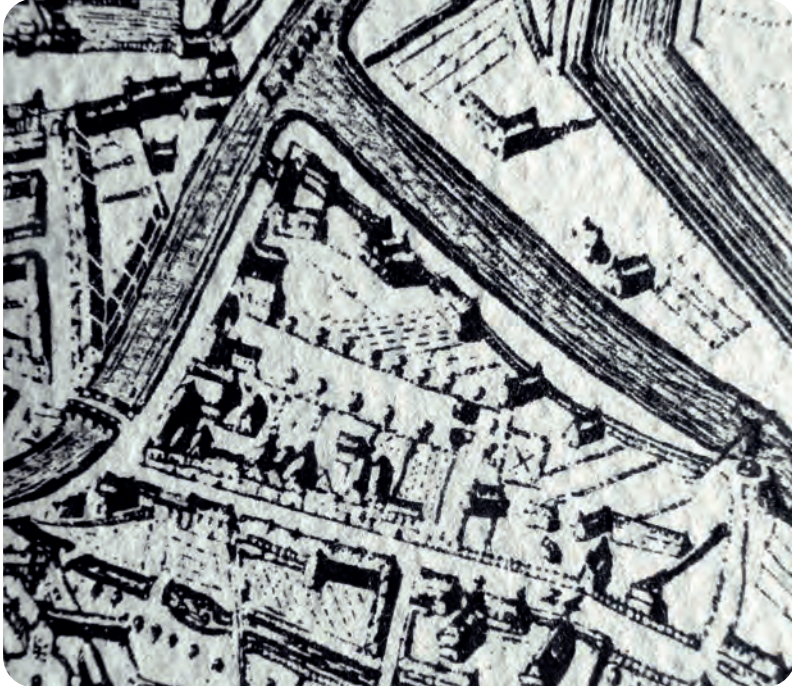
Gent hield aan het tijdverdrijf van de heren schutters, inclusief geestelijken, en blijkbaar ook dames, een imposant gildehuis uit 1639-1641 over aan de weg langs de Lieve. In de eerste decennia van hun bestaan als gilde verschooten de kolveniers hun poer aan de vest Einde Were op Ekkergem (Vanderhaeghen, 1866 en 1867b). Dat vonden ze te ver afgelegen van het centrum en te dicht bij de vestorens waarin pestlijders opgenomen werden. Het stadsbestuur kocht in 1532 een groot terrein bij het Prinsenhof op een plek die toen bekend stond als Vogelenzang en stelde het ter beschikking van de gilde. De tijden werden echter al snel ongunstig voor dat dure tijdverdrijf - denk aan de bestraffing van Karel V en de calvinistische opstand – zodat het nog zowat een eeuw duurde vooraleer er opnieuw schot kwam in de schutterij (Steels, 1974). Na verkopen over en weer kwam het terrein in gildebezit en kon er gedacht worden aan het bouwen van een schutterslokaal, een naar prestige strevende vereniging waardig. De eerste steen werd in 1638 gelegd door de voorschepe-

Het Sint-Antoniushof te Gent, gelegen aan de kaai die denzelfden naam draagt, thans een tehuis voor oude vrouwen, zal eerlang worden afgebroken. Het gebouw dagteekent uit de 16e eeuw

Afb. 7. Achterzijde met centraal een verdwenen kapel, de huiskapel van de zusters, waarrond bij de afbraak enkele protesten kwamen: het interieur bevatte enkele vroege neogotische elementen (Bral, 1979). Volgens het onderschrift van deze krantenfoto was men in 1936 van plan het Sint-Antoniushof af te breken (knipsel uit Het Laatste Nieuws in DSMG). Het gebouw wordt hierin foutief gedateerd in de 16de eeuw. Enkele jaren later werd het gelukkig beschermd als monument.

nen van Keure en Gedele. In 1641 was het gebouw af (afb. 6 en 7). De gilde kende in die tijd haar grootste bloei en telde tot meer dan 900 leden. Stadsambtenaren werden trouwens verplicht lid te worden! Het schuttershof, een groene oase, met de toren die pas in 1646 voltooid, werd was zoals gebruikelijk achter het gildehuis gelegen (afb. 8 en 9).

Afb. 8. De rechthoekige met bomen omzoomde schietbaan is goed herkenbaar op dit detail van het stadsplan van Hondius (1641). Links de oude Lieve met het Sint-Antoniusbrugje. Boven rechts de binnen- en buitengracht van de stadsvesten. Bemerkt de molen uiterst rechts. De voorloper van de huidige Kluzenaarstraat leidt ernaartoe vanuit de Molenaarstraat (zie afb. 8).

De busschietergilde werd in 1703 afgeschaft en een halve eeuw later heropgericht, maar moest de schutterij elders in de stad beoefenen. Het stadseigendom geworden huis en terrein werd in de jaren 1700 overwegend gebruikt als onderkomen voor militairen, hun paarden en hun materiaal. Dit werd hospiti-um voor militairen, hospice genoemd, maar was zeker geen hospitaal in de huidige betekenis van ziekenhuis. Rond de schietbaan werden paardenstallen gebouwd. Vanaf 1777 werd het complex verhuurd om er een armenhuis in te richten. Dit werd enkele jaren later van de stad afgekocht door de promotoren van deze armenzorg. Vanaf die jaren bestond het Sint-Antoniushof uit een

Afb. 9. Koningsschieting van de Sint-Antoniushof gezien vanaf de Blaisantvest met vestgracht (in de voorgrond). De vertakking ervan is de Binnenlieve of Nieuwe Lieve, nu onderdeel van de Kolveniersgang. Midden: de achterzijde van het gildehuis met misschien wel wat te groot weergegeven toren. De prominent getoonde windmolen stond op een molenberg aan het einde van de Molenaarstraat bij de Kluizenaarstraat. Twee schilderijen, resp. van Pieter Hals (17de-eeuw) en van Engelbert van Siclers (aangepaste kopie van Hals) in het STAM, tonen schitterend hoe feesten inrichten te land en te water een belangrijk onderdeel was van de schutterij.

open terrein, goed herkenbaar als voormalige schietbaan, omzoomd door bebouwing voor arme bejaarden (afb. 10). Het geheel bleef de naam Sint-Antoniushof behouden onder het beheer van de voorlopers van het OCMW. De toren verdween in 1821. Aan de achterzijde van het schuttershuis werden twee kapellen gebouwd, waarvan de grootste behouden bleef en bij de restauratie ingericht werd als Cultuurkapel Sint-Vincent.

Aan de ingang van de kapel buiten prijkt een beeld van Sint-Antoonius met een flink uit de kluiten gewassen varken aan zijn zijde (zie afb. 1), een mooie herinnering aan de naamgever van het hof, de kaai en ook nog een brugje over de Lieve (afb. 11). De herkomst van het beeld is ons niet bekend. Marcel Daem (1991), die de kunstwerken (vooral glasramen en altaar) van de kapel beschreef, laat het Antoniusbeeld onvermeld. Ook in de samenvattende publicatie in *Stadsarcheologie* (1998) van Bert Monnoye die het schuttershuis grondig bestudeerde, is daarover niets te vinden.

Afb. 10. De tot 'Hospice des vieilles Femmes' omgevormde Antoniusshof, goed herkenbaar achter het oude schuttersgebouw (Stadsplan van Gevaert en Vanimpe, 1878, kopie in DSMG). De Passage de la Lieve (Lievegang) bovenaan duidt erop dat de binnenvestgracht in die tijd ook Lieve genoemd werd. In de rechterbovenhoek de dubbele bomenrij van de Opgeëistenlaan. Er onder de textielfabriek gekend als Florida en UCO-De Hemptinne. Het gangske met beiderzijds kleine beluikhuisjes (toen Sint-Antoniushof nr. 30) werd 'De Konijnepijp' genoemd. Pogingen in 1976 om dit te behouden en te restaureren mislukten (zie o.m. Het Volk, 5 aug. 1976 en 5 nov. 1981).

Afb. 11. Het ijzeren Sint-Antoniushofbrugje uit 1888 (niet gedateerde foto uit een ons onbekend tijdschrift). Dit werd in 1953-1954 vervangen door de nog bestaande stenen constructie in pseudohistorische stijl à la Brugge (GT 1991, jg. 20, p. 293-295).

Afb. 12. Sint-Antoniuskaai in de typische tekenstijl van 'Steven' (uit Agenda 1984).

Afb. 13. Sint-Antoniuskaai zoals ze er lange tijd uitzag: met witgekalkte geveltjes (foto Edmond Sacré).

Afb. 14. Toestand in 1977 van de huisjes rechts (ten oosten) van het gildehuis met drie deuren naast elkaar. De middelste gaf toegang tot een 'poortje': een beluik met drie huizen: Sint-Antoniusskaai nr. 6, herkenbaar op het grondplan in afb. 9. Foto uit Moreau, R., 2003, *Archiefbeelden Gent. Deel IV. Beluiken, poortjes en cités*, p. 22. Daarin ook een foto genomen in het citeetje zelf. De (te hard gerestaureerde) overkragingen wijzen op 17de-eeuwse bouw. Vergelijk met afb. 15.

Afb. 15. Toestand in 2011 van dit bijna volledig afgebroken stukje erfgoed. De drie deuropeningen van afb. 14 zijn nog goed herkenbaar. Bemerkt de rooilijnverlegging uiterst rechts: fataal voor alle oude bebouwing en een schoolvoorbeeld van wat niet zoveel jaren geleden nog moest en nu gelukkig niet meer mag...

Afb. 16. Ook hierin is een citeetje herkenbaar aan het poortje onder de dakkapel.

In de tweede helft van de vorige eeuw werd de oudere bebouwing van de kaai-straat grotendeels afgebroken. Het ‘pittoreske beeld van de armoe’ (afb. 12 en 13) verdween geleidelijk aan. Het gildehuis doorstond als bij wonder alle mogelijke stormen. Na een geslaagde restauratie schittert het weerom in zijn oorspronkelijke rode gevelkleur en als imitatie witsteen vuurwapens. Met het andere oude erfgoed dat er, zoals de oude citeetjes (afb. 14, 15 en 16), niet prestigieus uitzag, werd allesbehalve zorgvuldig omgegaan. Het kon op weinig waardering en geld rekenen... jammer! Gelukkig is het complex nu grotendeels een fraai ingerichte woonzone, gedeeltelijk verborgen achter de be-

bouwing van de Sint-Antoniushoek. De historiek van de in de jaren 1970 nog zichtbare bebouwing staat degelijk beschreven bij Van Aerschot e.a. (1979).

In volgende bijdragen zal gehandeld worden over de eredienst van Sint-Antonius in Gent en over de waterlopen die vorm gaven aan de Sint-Antoniushoek en de Kolveniersgang: de Lieve binnen de stadsvesten en een vrijwel onbekend gebleven aftakking daarvan, de 'Nieuwe Lieve'.

Referenties

- Bral, G.J. ((1979). Bedreigd. Sint-Antoniushoek, een vroeg-neogotische huiskapel. In: *Stadsarcheologie*, jg. 3 nr. 3, 29-30.
- Claes, J., Claes, A., Vincke, K. (2002). Sanctus. *Meer dan 500 heiligen herkennen*, Davidsfonds Leuven, p. 268.
- Daem, M. (1991). Kapel Sint-Vincentius a Paulo, Sint-Antoniushoek. In *GOV Heraut*, 1991, jg. 26 nr. 2, p. 1-11; idem, brochure Open Monumentendag 1990, p. 4-10.
- De Cock, A. (1891). *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, Vuylsteke, Gent, p. 249.
- Devriese, L. (2019, in druk). Sint-Antoniusvuur bij mensen en varkens. Hoe de waardering voor varkens in West-Europa verschristelijkt werd. In: *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, jg. 87.
- De Wulf, J. Ph. (1767). *Generaelen Index... der Materien begrepen in de vyf Placcaert-boeken van Vlaanderen*, Meyer, Gent, p. 652-654.
- Dhaene, S., Beeckmans, P., Vanhove, K. (1999). *Hoge hakken roze billen: een multidisciplinaire kijk op het varken*. Museum voor Volkskunde, Gent, pp. 110.
- Hunink, V. (vert., 2013). *Athanasius van Alexandrië. Antonius, onsterfelijke icoon van de monnik*, Damon, Budel.
- Jacobus a Voragine, *Legenda aurea* (Jacques de Voragine, La Légende dorée, vert. Boureau, A., Goulet, M., Moulinier, L., 2004, Parijs, Gallimard, coll. Pléiade nr. 504, p. 128-132).
- Monnoie, B. (1998). Het schuttershuis van de gilde van Sint-Antonius in Gent. In: *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, jg. 22 nr. 3, p. 4-16.
- Sandell-Dupeley, R. (ongedateerd). *Saint-Antoine en Dauphiné au temps de la peste du feu*. CCL éditions, Grenoble (E-boek).
- Steels, M. (1974). Over de soevereine gilde der kolveniers, Busseschieters en kolveniers, gezegd hoofdgilde van Sint Antone te Gent. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 3, p. 165-173.
- Van Aerschot, S., red. (1979). *Bouwen door de eeuwen heen*. Deel 4nb, Stad Gent. Noord-Oost, p. 363-371. De naamgever van de kapel staat foutief aangeduid als Vincentius van Padua.
- Vanderhaeghen, F. (1866). *Histoire de la gilde souveraine des coulevriers, arquebusiers et canonniers, dite chef-confrérie de Saint-Antoine à Gand*, De Busscher, Gent, p. 1-17 en 74; idem (1967a). *Jaerboeken van het soevereine Gilde der kolveniers, busschieters en kanonniers, gezegd hoofdgilde van Sint Antone te Gent*, Annoot-Braeckman, Gent, deel I, Inleiding, p. I-X, hoofdstuk p. 120, 188; idem (1867b), deel II, pp. 323, idem (1867c) deel III, p. 84-88.

DE ‘NIEUWE’ LIEVE: AFTAKKING VAN DE ‘OUDE’ LIEVE NAAR DE SASSEVAART

Luc Devriese, Frank Gelaude

De Sint-Antoniushoofdweg: een kaaistraat die iedere Gentenaar zo voor de geest komt; de Kolveniersgang: al heel wat minder gekend (afb. 1). Voor wie het niet mocht weten: die ‘gang’, een nogal kale en schijnbaar veel te brede straat (afb. 2) verbindt de Opgeëistenlaan, onderdeel van de stadsring, met de Sint-Antoniushoofdweg en de actueel nog open Lieve. Dat ‘veel te brede’ verradt dat de Kolveniersgang samengesteld werd uit een gedempte waterloop en een straat ernaast. Die waterloop was een aftakking van de ‘oude’, dertiende-eeuwse Lieve naar de Sassevaart (werken aangevangen in 1547), voorloper van het huidige Zeekanaal Gent-Terneuzen. De aftakking werd in dezelfde zestiende eeuw functioneel gemaakt om het stadscentrum te verbinden met de ‘Nieuwe’ of Sassevaart.

Afb. 1. De straatnamen op een actuele wegenkaart.

Afb. 2. Foto uit 2015 van de Kolveniersgang. Rechts een deeltje van het sociale woningencomplex dat de plaats innam van het textielbedrijf Jules de Hemptinne, waarvan de behouden schouw in de achtergrond te zien is.

Gewoon Lieve, ‘Nieuwe Lieve’, ‘Binnenlieve’ of Plezante Veste?

In dit tijdschrift kan je lezen over Sint-Antonius en de Gentse kolveniers waaraan de huidige straatnamen Sint-Antoniuskaai en Kolveniersgang ontleend werden. De vroegere benaming van beide straten was Lievegang (Passage de la Lieve). Het deel langs het 13de-eeuwse kanaal werd in 1812 officieel omgedoopt tot Sint-Antoniuskaai. De oude naam bleef nog behouden voor de trekweg naast de hierboven aangehaalde aftakking. De Sassevaart kon vrij gemakkelijk verbonden worden met de oude dertiende-eeuwse Lieve en haar havenkje, de Lievekom aan de Lievekaai, door gebruik te maken van een vestgracht (grotendeels de Blaisantvest), in 1484 inderhaast aangelegd tijdens de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk.

P. VAN DUYSE
GAND. — QUAI SAINT-ANTOINE

Afb. 3. Sint-Antoniusskaai werd in 1812 de officiële naam van de Lievegang langs de oude Lieve. De vroegere naam bleef behouden voor de aftakking naar het Tolhuis toe (litho van P. Van Duyse, verzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

De verbinding met de Lieve werd gemaakt buiten de toen als zegemonument gebouwde waterpoort, bij de Gentenaars goed gekend als 'het' Rabot. De vestgracht werd in de jaren 1577-1584 nog extra versterkt door te ontdebelen in een breed uitgemeten binnen- en buitengracht met daar tussen bolwerken (bastions). De oude gracht werd daarbij omgevormd tot binnenvestgracht en pas dan verbonden met de Lieve binnen de omwalling. Dit alles kan je gemakkelijk aflezen op oude stadsgezichten en stadskaarten (zie 'Literatuur en documentatie' aan het einde van deze bijdrage). Of nog een tweede verbinding gebruikt werd voor de scheepvaart is ons niet bekend. Die bestond uit een stukje Rietgracht, ook Rietken genoemd, tussen de oude Lieve en de Sassevaart ter hoogte van Meulestede.

Op die manier werden twee in oorsprong middeleeuwse kanalen met elkaar gekoppeld. De Lieve vormde de verbinding van Gent met het noordwesten en het Zwin (Damsevaart). De andere, de Sassevaart, was in feite een gemoderneerde en naar de Westerschelde doorgetrokken versie van de Schipgracht. De daarbij horende sluis aan de Leie bij het Sluizeken (een sluis, inderdaad!) werd vervangen door de Tolhuissluis bij het huidige Neuseplein (1580).

De vertakking zelf werd Nieuwe Lieve of gewoon Lieve genoemd (afb. 3 en 4), maar bleef in de volksmond vermoedelijk de oude naam Plezante Veste (Blaisantvest) behouden. Soms had men het over de Lieve en de Oude Lieve. ‘Oude’ doelde op de Lieve voorbij het Rabot die gegraven werd doorheen de meersen buiten de stadsvesten, toen Wondelgemse Meersen genoemd. Nu is dat grotendeels de Rabotwijk met het nieuw gerechtshof en het Rabotpark.

De naam Lieve duidde dus zowel op wat we nu nog kennen als de (open) Lieve binnen de stadsring als op de gedempte aftakking naar het Neuseplein toe. Een verwarde toestand, zoveel is zeker. Misschien is dat de reden waarom er in het verleden haast niets over geschreven werd?

Afb. 4. Detail uit het stadsplan Gent van Hondius uit 1641. De naam Lieve flu (Latijn: fluvius: stroom) is hier drie keer op te zien: onderaan links bij de actueel nog open Lieve; boven links voorbij het Rabot, door de meersen vloeiend (gedempt) en rechts op de binnengracht van de stadsvesten. De buitengracht loopt langsheen de driehoekige bolwerken (bastions), aangelegd onder het calvinistische bewind in 1577-1584. De langwerpige schietbaan van de kolveniers (busschieters), omzoomd door boompjes, is goed herkenbaar midden onder.

Haventjes

De Sassevaart verbond sinds de 16de eeuw, net als zijn voorganger de Schipgracht (12de of 13de eeuw, net iets ouder dan het Lievekanaal), Gent met het kleinschalige kanalennet noord-noordoostelijk van de stad. Als haven voor de toegenomen trafiek opteerde men voor de bestaande Lievekom aan de Lieve-

Afb. 5. Ongedateerde foto. Links de oude textielfabriek. In de achtergrond de bomen van de Opgeëistenlaan, destijds ook Blaisantvest genoemd (fotoverzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

kaai, dicht bij de monding van de ‘oude’ Lieve in de Leie. Die ‘kom’ was eerder klein (Laporte, 2012), maar een grote haven moest het niet worden, want de toegang tot de zee was afgesloten door ‘Staatsen’ (de afgescheurde verenigde noordelijke provincies van de Nederlanden). De kanalen in het noorden van het huidige Oost-Vlaanderen bleven echter belangrijk voor de bevoorrading van Gent. En als er geld mee te verdienen was, dan wilden Zeeland en het huidige Zeeuws-Vlaanderen nog wel handeldrijven met Gent en vice-versa (Decavele en De Herdt, 1976). Goederen van overzee moesten in Nederlandse havens overgeladen worden op binnenschepen en -scheepjes en ze kwamen dan via de Sassevaart in Gent terecht. Zo bleef de oude Lievehaven nog vrij belangrijk nadat de Brugsevaart de scheepvaart vanuit de streken ten noordwesten van Gent vanaf de 17de eeuw grotendeels had overgenomen en afgeleid naar een eigen haventje aan de Coupure bij de Leie, waar een loskraan, de ‘Wippe’, en een opslagplaats, ‘den Entrepot’, geïnstalleerd werden.

De oude Schipgracht bleef binnen de Gentse stadsvesten lange tijd bewaard als Meerhemkanaal. Dit liep rechtstreeks tot bijna in het stadscentrum en had

Afb. 6. Een onbekend en verwaarloosd oud stukje Gent voor de afbraak: hoekhuis aan de Sint-Antoniusskaai bij de afbuiging van de Lievegang (gedeeltelijk Sint-Antoniusskaai) van de 'Oude' naar de 'Nieuwe' Lieve.

daar, eveneens dichtbij de Leie, het Sluizeken als haventje. Dat behield bepaalde activiteiten terwijl men voor de grotere vrachten de aftakking naar het Rabot en de Lievkom verkoos.

Hoewel een belangrijk en wijdverspreid stadsplan als dat van Hondius uit 1641, beter gekend als Sanderuskaart, twee Lieves aanduidt (zie afb. 4), geraakte dit 'nakomertje' van de oude Lieve, compleet in de vergetelheid. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw was deze waterloop in gebruik als ligplaats voor de meestal armzalige woonboten van die tijd (afb. 5). Dit langste deel werd als een van de laatste Gentse waterlopen gedempt en opgenomen in de Opgeëistenlaan en de Blaisantvest, nu onderdelen van de stadsring N430. De naam Lievegang, die verward kon worden met de Lievekaai en de Lievestraat, verdween in de jaren 1940 helemaal uit het Gentse straatbeeld. Het gedempte deel dat de huidige stadsring verbond met de nog steeds open Lieve, werd toen omgedoopt tot Kolveniersgang. Deze niet zo banale naam is een creatie van - niet moeilijk om raden - de onze lezers welbekende dichter-politicus (of politicus-dichter) Vermeulen.

Afb.7. Woonboten aan de 'Plezante Veste' (uit: De Stad, 1932, verzameling DSMG, reeks Waterlopen).

Literatuur en documentatie

Enkele woordjes over handelsbetrekkingen met de Verenigde Provinciën, over de scheepvaart in het noorden van Gent in de 17de tot 19de eeuw en de activiteit in de haventjes bij Decavele, J. De Herdt, R. (1976). *Gent op de wateren en naar de zee*, Mercatorfonds, Antwerpen, p. 74 en 167-172, gebaseerd op Nowé, H. (1952). Het streven van Gent naar de zee (13de-19de eeuw). In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel 6 (nieuwe reeks), p. 21-41. De verbinding van de Sassevaart met de oude Lieve komt hierin niet uit de verf. Ook in de werken specifiek handelend over de historische Lieve als verbinding met de zee, vermelden dit begrijpelijkerwijze niet (Andries e.a., 2008. *De Lieve tscoenste juweel dat de stede heeft*. Vereniging Gentsche Lieve Gent, pp. 216; Boes J., 1929. *De Lieve. Eerste kunstmatige verbinding tusschen Gent en de Zee*, Bulletin van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, jg. 37, p. 1- 64). Over de Lievehaven: Laporte D. (2012). De Lievehavenkom. *Erfgoedmemo Gent nr. 58*.

De verbinding van de vaart, toen nog de Schipgracht, met de Lieve is te zien op het overbeken-de gezicht op Gent in 1534. De toestand na het vergraven tot Sassevaart, met de verbinding buiten de stadsvesten, kan afgelezen worden op de kaarten Jacob Roelofs van Deventer (ca. 1560) en Braun en Hogenberg (1575). De verbinding binnen de stadsvesten is afgebeeld op het plan van Jan de Buck (1590), op de schilderskaart van Jacques Hoorenbault (1619), op het plan gegraveerd door Hondius in opdracht van Sanderus (1641) en op talrijke latere plannen. Bij de Buck vinden we de aanduiding 'Nieuwe Vaert' twee keer: op de binnenvestgracht dicht bij het Rabot en op de Sassevaart ter hoogte van de Muide. Op de hydrografische kaart van Brismaille (1780) wordt de aftakking aangeduid als 'De Stads Binne Veste of Wal'. De kaarten van Gérard (1855-1857) en van Gevaert en Vanimpe (1878) vermelden enkel buiten de omwalling de benaming 'Ancienne Lieve'. Het Plan hydrographique van 1862 is meer expliciet met 'La Lieve creusée en 1251', 'Bras de la Lieve creusée en 1484 en de buitengracht aangeduid als Fossé d'enceinte creusé en 1571. Op het plan Compijn & Soenen (1912) vinden we 'de Lieve rivier' tweemaal: bij de actueel nog open Lieve en ter hoogte van de Blaisantvest met daarbij nog de 'Oude Lieve' (deels gedempt buiten de omwalling). De verbinding tussen de Lieve en de Sassevaart bij Meulestede via de 'Rietgracht' of 'Het Rietken', tenslotte, is goed te zien bij Hoorenbault (1619). Voor dat alles zie: Coene, A., De Raedt, M. (2012), *Kaarten van Gent / Plannen voor Gent 1534-2011*, Snoeck, Gent-Kortrijk, pp. 483.

BILJARTEN IN GENT

De Koninklijke Gentsche Biljart Academie: al meer dan een eeuw actief

Marc Hanson

Inleiding

In bijna alle Gentse lokale dienstencentra bestaat er een biljartclub waar senioren tot op hoge leeftijd recreatief biljarten. Sinds 1996 organiseren de centra eenmaal per jaar een onderlinge competitie die meestal begint in De Waterspiegel op Meulestede, waar twee kleine groene tafels staan. (afb. 1) Zo zetten de centra op hun manier een biljartraditie verder, die in Gent al meer dan een eeuw oud is. De Koninklijke Gentsche Biljart Academie (K.G.B.A.), de oudste van Gent, bestaat inderdaad al bijna 125 jaar. In deze bijdrage volgt een korte historische schets van deze club binnen een ruimere Gentse en nationale context. Om het verhaal niet te lang te maken, beperken we ons vooral tot de eerste eeuw van de clubgeschiedenis.

Topclub in biljartstad Gent (1897-1948)

Nog vóór de vooral Franstalige Koninklijke Belgische Biljart Bond (K.B.B.B.) in 1906 was gesticht, werd al op 1 oktober 1897 in Gent de Gentsche Biljart Club (G.B.C.) opgericht. De huidige naam zal er pas komen na een fusie in 1985, waarover dadelijk meer. Die vroege oprichting was geen toeval. Onder de gegoede klasse begon de biljartsport aan interesse te winnen. De matches werden gespeeld in de chiquere bier- en koffiehuisen, ook tijdens de Eerste Wereldoorlog. Die etablissementen werden toen ook gefrequiteerd door Duitse (onder)officieren. Tijdens het interbellum groeide Gent zelfs uit tot de belangrijkste biljartstad van ons land. De G.B.C. had toen al het gezelschap gekregen van andere sterke, Franstalige clubs als ‘Academie Gantoise de Billard’, ‘Cercle du Billard Gantois’ en de nog steeds bestaande ‘Académie de Billard Union’, opgericht in 1928, waarvan de leden, een veertigtal, nu

spelen in een prachtig kelderlokaal aan de Kantienberg. In die tijd waren ook de notulen van de G.B.C., kortweg de ‘Gentsche’, in het Frans opgesteld. De Vlaamstalige notulanten hadden immers hun middelbaar onderwijs nog geheel of gedeeltelijk in het Frans gedaan.

Afb. 1: In maart 2016 won Robert Galle (2de van links), de voorzitter van biljartclub De Horizon, met glans het Carambole Biljarttoernooi Vrijspel van de Gentse Dienstencentra. In het midden de toernooivoorzitter en verder de andere finalisten.

Vanaf 1925 nam de ‘Gentsche’ haar intrek in het Café du Théâtre aan de Schouwburgstraat. De ongeveer 50 leden speelden er op één kleine en één matchtafel. Onder het voorzitterschap van de scheikundige Guillaume De Smet (1882-1955) steeg het aantal leden in 1926 tot ongeveer tachtig. Tijdens de moeilijke jaren van de Tweede Wereldoorlog zou De Smet rector worden van de Gentse universiteit. In 1927 werd een goed georganiseerde competitie met de al genoemde Gentse clubs op poten gezet en al gauw uitgebreid tot sociëteiten uit andere steden als Brugge, Oostende, Brussel en Luik. Mede dankzij dit initiatief zou in oktober 1931 het honderdste lid worden ingeschreven. Ondertussen was de Gentse club, bekend door zijn vele activiteiten en een internationale topspeler, door een K.B. van 27 juli 1929 koninklijk geworden. Die internationale speler was Gustaaf Van Belle (Assenede, 1889 – Gent, 1961), die zijn gloriejaren kende van 1923 tot 1939. (afb. 5) In die periode werd hij meerdere keren Belgisch, Europees en wereldkampioen in verschillende disciplines.

BILJARTBENODIGDHEDEN

E. Tremerie

SLUIZEKEN 17, - GENT

919
den 7-2-55

M. Jansen werkeude Staatschappij
"Toornit nieuwe Vaart 286, Gent Debet

TELEFOON: 32536
H. R. G. 258.49
Postcheckr. 45.36.74

Voor verkoop en levering van het volgende betaalbaar te Gent.

Opdeling: lokaal terbroeding		
1. Quenen van:		
19 Quenen a 35.-	665	-/-
Toerstelling "lurwerk"	100	-/-
1 doos kruit	35	-/-
	800	-/-
	36	-/-
	836	-/-

S.M. VOORUIT N°4
 - 9.11.1955
 BEIEME VAART-286-GENT

Caks 4570
 606.74

42.55 42.55 42.55 42.55
 9F- 9F- 9F- 9F-
 9M 318740 9M 318740 9M 318740 9M 318743

Afb. 2. Een factuur van de biljartzaak van Emiel Tremerie, toen (nog) gevestigd aan het Sluizeken, uit 1955. Let op het logo: de T van Tremerie met twee gekruiste keus en drie biljartballen (privécollectie Ph. Bockstael).

In het begin van de jaren dertig waren er strubbelingen door naijver en persoonlijke rivaliteiten. In 1933 nam het bestuur collectief ontslag en in 1934 waren er kort na elkaar twee voorzitters. Een aantal leden verliet de K.G.B. en vestigde zich in lokaal 'Zenith', het latere Biljart Palace, aan de toenmalige Dierentuinlaan (nu Muinklaan). Hierna werd de ruzie bijgelegd en werkten de toen meest vooraanstaande clubs samen om de Belgische biljartkampioenschappen in Gent onder de beste omstandigheden te laten betwisten. Ze vonden plaats in het voorjaar van 1935.

Naast rijke(re) burgers in deftige etablissementen, biljarten Gentenaars vóór de Tweede Wereldoorlog ook al volop in volkscafés, die over een groene tafel beschikten. Door die link met cafés was de sport een exclusieve mannenzaak. Vrouwen lieten zich daar meestal alleen maar zien op de kampioenviering van de club. Aan die volkse biljartcafés was er meestal een club verbonden van tien à twintig leden, soms ook meer. 'De Lustige Spelers', opgericht in 1925, telde tien jaar later al 35 leden. 'Onder Ons' werd in 1935 opgericht in café Picardië in de Burgstraat en telde slechts twaalf leden, maar het was een blijver. In 1985 zou de club naar aanleiding van zijn 50-jarig bestaan op het stadhuis worden ontvangen. Tijdens de economische crisis van de jaren dertig vlotte het niet zo goed met de meubelmakerij van Emiel Tremerie aan het Sluizeken. Uit noodzaak startte hij, zelf een goede speler, in het ouderlijk huis een café met een paar biljarts.

De caféclubs waren niet aangesloten bij de nationale bond en weerspiegelden de politiek - ideologische strekkingen van die tijd. Zo speelden de 'rode' arbeiders biljart in de Vooruit en andere 'rode' cafés in arbeidersbuurten. Ook katholieken en liberalen hadden hun eigen trefpunten. Die clubs hadden nauwelijks een clubkas die naam waardig. De leden speelden gratis carambole, zodat de cafébazen hun inkomsten moesten halen uit de consumpties. De spelomstandigheden en het materiaal waren als gevolg hiervan niet optimaal. Door andere luidruchtige aanwezigen hadden de spelers het wel eens lastig om zich te concentreren of te weinig plaats om behoorlijk af te stoten. Het groene laken, de speelballen en de beschikbare keus waren vaak van slechte kwaliteit, de verlichting boven de tafel liet te wensen over en elektrische verwarming er onder was er nog maar zelden. Nu heeft iedere speler één of meerdere keus, toen had bijna niemand er een, buiten de meer gegoeden van de betere clubs. Een paar jaar na de opening van zijn biljartcafé nam Emiel Tremerie de biljartzaak van een vriend in de Lange Steenstraat over. Hij bracht de winkel naar hetzelfde adres als het café en bouwde een bloeiende zaak op in alles wat nodig was om te biljarten. Hij verkocht ook artikelen die bij andere spellen hoorden zoals kaarten, dammen, schaken, darts enz. en verder bekers en schalen voor de winnaars. (afb. 3)

Afb. 3. Vòòr de start van het internationaal driebanden schaal M. Mores, ingericht door biljartclub Zuid in café-restaurant Den Yzer in de Vlaanderenstraat te Gent, bracht voorzitter V. Van der Klooster (met bril) hulde aan Raymond Ceulemans (tweede van rechts). Die was kort voordien in 1962 wereldkampioen geworden in deze discipline. Op de foto ook René Vingerhoedt, de grote Laurent Boulanger en de Gentse ereklasser Arnold de Paepe (privécollectie Ph. Bockstael).

Veel (club)spelers hebben de eerste vaardigheden van het moeilijke biljarten als tieners onder de knie gekregen in de parochiale kringen. Die hadden bijna allemaal één of twee tafels, die vaak nog aftandser waren dan in de volkscafés, maar ze volstonden om de eerste beginselen te leren. Ook katholieke en socialistische werkmanskringen beschikten vaak over een biljart. Zelfs in kantines van grote bedrijven begonnen ze op te duiken. Ook in de recreatiezaal van colleges, athenea en internaten konden de leerlingen niet zelden biljart spelen. Tijdens de oorlogsjaren beoefenden veel leden hun sport gewoon verder, ook die van de ‘Gentsche’. In 1948 werd met één jaar vertraging het 50-jarig jubileum van de club gevierd. In dat jaar werd de K.G.B. erelid van de Koninklijke Belgische Biljart Bond.

Naoorlogse bloei (1945 – ca. 1970)

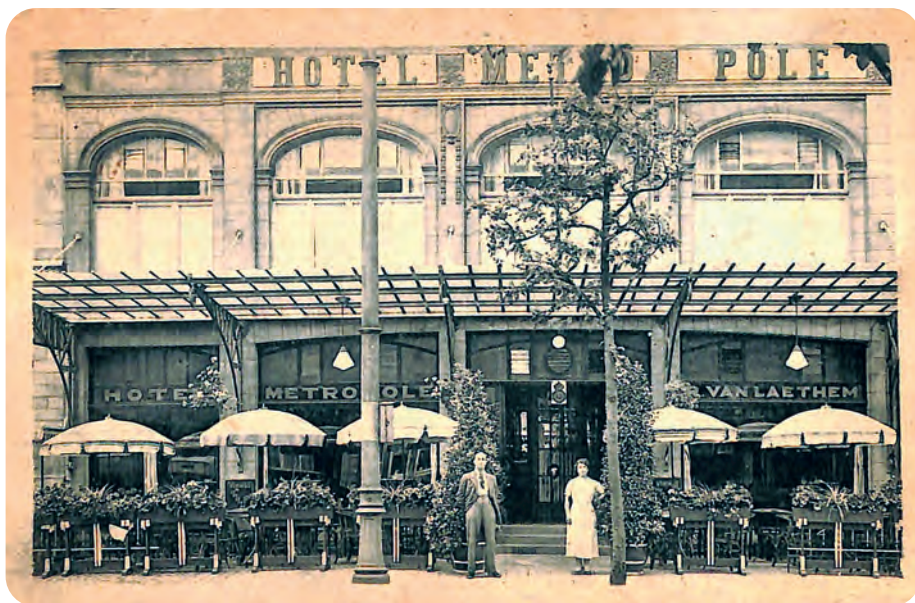
Na de oorlog konden liefhebbers in tientallen Gentse cafés biljarten (carambole), vooral in clubverband. De cafés aan de Korenmarkt alleen al telden samen twaalf groene tafels. Die clubs waren niet aangesloten bij de Bond en hadden ieder hun eigen café, waar de leden oefenden en onder elkaar competitie speelden. Jongere leden leerden meestal het spel van een oudere, meer ervaren speler en door veel te kijken en te oefenen. De tieners die nog niet op café gingen, konden terecht in de parochiale kringen en clubhuizen, die bijna allemaal een biljart voor carambole hadden. Gent met randgemeenten telde toen ruim zestig parochies, zodat alleen al daar tientallen biljarts ter beschikking stonden, zij het meestal van povere kwaliteit. Ook in de refter van sommige bedrijven en instellingen (Vynckier, Uco, Ebes, Brandweer, en zelfs boven in de Boekentoren, enz.) stonden een of meerdere biljarts.

Door de stijgende welvaart op het einde van de jaren '50 en vooral tijdens de 'golden sixties' kochten steeds meer spelers een eigen keu in een van de Gentse biljartzaken. In 1953, op zijn zestiende, maakte Walter Tremerie, de zoon van Emiel, zijn eerste biljarttafel. Ze werd verkocht aan club *Ringskopf* in de Gebroeders Van Eyckstraat. Sindsdien produceerde het familiebedrijf honderden biljarttafels en een veelvoud aan keus. In die periode werden ze nog manueel gemaakt, later met een volautomatische draaibank. In de twee decennia na de oorlog verbeterde ook de kwaliteit van de speeltafels en de ballen, eerst van ivoor, nu allemaal van kunststof gemaakt. Sommige cafébazen en clubs vonden soms een sponsor, bijvoorbeeld de brouwer die het bier leverde. Op die manier kwam er (betere) verlichting boven en verwarming onder de tafel en kon het laken op tijd vervangen worden. Daarvoor kon men terecht bij Tremerie en bij Vermeulen in de Burgstraat of bij Rothiers aan de Hoogpoort.

Maar zelfs met die verbeteringen konden die clubs en spelers zich nauwelijks of niet meten met het dozijn clubs dat wel aangesloten was bij de Belgische Biljartbond en dat speelde in chiquere etablissementen. De leden betaalden lidgeld, vonden meestal sponsoring in eigen kring en ze beschikten over beter materiaal. De *K.G.B.* behoorde tot die groep en speelde nog altijd in Café du Théâtre. De club telde zoveel leden dat een aantal van hen naar andere clubs overstapte. Daarna schommelde het ledental tussen de veertig en vijftig. In 1956 werd Leo De Budt (Den Haag, 1919 – Gent, 2010), de bekende striptekenaar Buth, secretaris. Vanaf 1946 verschenen de avonturen van stripfiguur Thomas Pips in Het Volk en zijn populair Tourkrantje. Dankzij De Budt bleef een deel van het clubarchief bewaard. In 1958 werd het 60-jarig jubileum van de club gevierd. In dat jaar vond in de nu al lang verdwenen *Ancienne Bel-*

gique in de Veldstraat het Europees kampioenschap kader 45/2 plaats. De Nederlander Piet van de Pol, de oudste deelnemer, brak daar het wereldrecord in deze discipline met een serie van 400 caramboles. In 1960 werd de tenor Karel Locufier (1904-1972), in zijn vrije tijd een gepassioneerd biljarter, voorzitter tot 1967. Na een mooie carrière als operazanger en regisseur, werd hij in 1961 de dynamische directeur van de in crisis verkerende Opera van Gent.

Ook de Académie de Billiard Union behoorde nog altijd tot de Gentse topclubs. In 1948 werd de club omgevormd tot een vzw en in de jaren '50 verhuisde hij van het Wilsonplein naar het Graaf van Vlaanderenplein. Het was een dure privéclub waar sommige biljarters ook bridge speelden. *Zuid*, opgericht in 1939 en vanaf 1957 onder dak in het ondertussen verdwenen hotel 'De Yzer' in de Vlaanderenstraat, was in die jaren eveneens een respectabele club. (afb. 4) Hij telde heel wat goede spelers, maar geen kampioenen van internationaal niveau. Arnold de Paepe (+ 1990) groeide wel uit tot een topper in het populaire driebanden. Hij behoorde tot de biljartclub De Gouden Sleutel in het gelijknamige café in Klein Turkije. Na enkele jaren lidmaatschap baatte

Afb.4. Het verdwenen Hotel Metropole met prachtig overdekt en bebloemd terras aan de Prinses Clementinalaan, 73, in de tijd van de Wereldtentoonstelling in Gent in 1913. Het hotel, toen eigendom van René Van Laethem-Temmerman (bij de ingang), was nog maar enkele jaren daarvoor gebouwd. Na verschillende eigenaars werd Jos Vervest er uitbater en voorzitter van zijn succesvolle biljartclub, die daar een prachtig lokaal had (privécollectie Ph. Bockstael).

Afb. 5. Biljarter Gustaaf Van Belle.
(www.be-ja.nl/kampioenen/belgie-en-frankrijk/gustave-van-belle).

hij zelf de zaak uit samen met zijn vrouw Claudette. Gedurende vele jaren organiseerde de club de ‘Schaal Van Laere’, een driebandenturnooi voor ereklassers. In het café stond er een uitstekende matchtafel van de firma L. Van Laere uit Brussel. In 1965 verhuisde Jos Vervest (Ekeren, 1905 – Gent, 1999), na een succesvolle internationale carrière als carambolebiljarter in vrij spel en kader, naar Gent om er ‘Brasserie Metropole’ in de Prinses Clementinalaan vlakbij het Sint-Pietersstation uit te baten. (afb. 5) Hij blies biljartclub Metro, opgericht in 1955, direct nieuw leven in. Na een paar jaar telde de club bijna honderd leden, sommige van (ver) buiten Gent. Hij gaf er als een van de weinige toppers ook les aan tieners en amateurs.

Achteruitgang door concurrentie (ca. 1970 – 1997)

Van 31 maart tot 8 april 1972 organiseerden de belangrijkste clubs van Gent het wereldkampioenschap carambolebiljarten in de verschillende disciplines. Het vond plaats in de lokalen van de stadsschool aan de Neermeerskaai. Twee weken later vierde de K.G.B. met veel luister het 75-jarig jubileum, waarna het met de club snel bergaf ging. Omdat de lokaalhouder besliste om de twee biljarts te verwijderen om meer plaats te ruimen voor het serveren van dagmenu's, moest het bestuur dringend op zoek naar een nieuw onderkomen. Uiteindelijk vond de club een nieuw lokaal in het Gentse bowlingcentrum tegenover het Gravensteen. Als gevolg van de dubbele verhuis in één jaar tijd stopten veel (oudere) leden met biljarten of ze werden lid van De Gouden Sleutel. Het ledental liep terug tot vijf à zes en ze speelden te midden van het bowlinglawaai op twee slecht onderhouden groene tafels.

De club was lang niet de enige die toen in de problemen kwam. Heel wat (volks)cafés sloten de deuren, andere werkten de carambolebiljarts buiten. Het ledental van de eens zo bloeiende club van Vervest liep in de jaren tachtig snel terug tot minder dan twintig. Een in 1992 voorgestelde fusie met Zuid mislukte finaal en even later sloot ook Brasserie Metropole de deuren. Toen stond er in de vele horecazaken aan de Korenmarkt ook al geen enkele biljart meer. Mede door het teruglopen van het carambolebiljarten en de sterke concurrentie uit het buitenland, stopte Tremerie met het maken van biljarttafels. De fabricage van degelijke keus ging door, maar ook hiervan werd de export stopgezet onder druk van de lage loonlanden. Toen bleef alleen nog de winkel voor biljart- en andere spelartikelen over, die nu ook al tot het verleden behoort.

Hoe is die achteruitgang van een overigens al kleine sport te verklaren? Door het verdwijnen van heel wat biljartcafés en -clubs en parochiale kringen kregen geïnteresseerde jongeren veel minder kans om het moeilijke spel te leren. Belangrijker nog was de toenemende concurrentie van het tapbiljart (al vanaf de jaren '50) en later van snooker en pool. Voor de caféuitbaters was een tapbiljart goedkoper in aanschaf en hij nam veel minder plaats in. Bovendien moesten spelers vóór elke partij een muntstuk insteken om te kunnen beginnen, terwijl carambole meestal gratis was. Na korte tijd gingen cafébazen ook voor carambole met een tijdsklok werken, waardoor sommige spelers wegbleven. Veel caramboletafels werden ook vervangen door snookertafels. Dit spel oogde kleurrijk en spectaculair en werd vooral gespeeld door jonge mannen met enige branie. Dat sprak de jeugd meer aan dan het 'saaie' carambole. Dankzij de BBC-uitzendingen in kleur kon het ook in Vlaanderen al snel ge-

volgd worden. In tegenstelling tot de carambolespelers konden de topsnooke-
raars aardig wat geld verdienen. Ook lokaalhouders verdienden er meer aan:
in de jaren '80 ongeveer 200 fr. per gespeeld uur, ongeveer vier maal zoveel
als één uur carambole op een matchtafel. Enkele jaren later kwam uit de
Verenigde Staten het gemakkelijkere en attractievere pool overgewaaid, dat
vooral bij jongeren snel populair werd.

De nieuwe trends tekenden zich ook in de Arteveldestad snel af. De clubs van
tapbiljart rezen vanaf de jaren vijftig als paddenstoelen uit de grond. Snookertafels
verdrongen die voor carambole en lokten een jong publiek van
onder andere studenten. In juni 1985 vond in het 'Ghent Snooker Palace' in
de Rekelingestraat het eerste 'Openings-snookertornooi' plaats met 20.000 fr.
aan prijzengeld. In 2000 werd in de Sint-Pietersnieuwstraat het toen grootste
Belgische poolcentrum geopend met liefst 24 tafels. Voorjaar 2007 werd in
Gent het Europees kampioenschap voor Landenteams Snooker voor heren,
dames en veteranen georganiseerd onder de leiding van de Vlaamse Snooker
Federatie, afdeling Oost-Vlaanderen. Dit is maar een kleine greep uit de vele
clubs en activiteiten van de 'concurrentie'.

Beperkte heropleving (ca. 1975 – 1997)

Toch was het niet allemaal kommer en kwel voor de K.G.B. en het Gentse
carambole in het algemeen. Dankzij de inspanningen van voorzitter Roland
Henderick kon de club vanaf september 1975 weer van wal steken in 'Bras-
serie Ronde' op de hoek Kortrijksesteenweg – De Kerchovelaan, waar al
enkele niet-federatieclubs speelden. Na één jaar werd de biljartzaal vergroot
en verfraaid volgens een plan van ondervoorzitter en architect Dirk Martens.
De club beschikte nu over één matchtafel en twee kleine tafels. In juni 1977
werd de jonge Paul Henderick tot nieuwe voorzitter gekozen. Onder zijn dy-
namische leiding werd de club weer gezond: herziene statuten, een gevulde
clubkas, groei van het ledental tot ongeveer twintig, goede resultaten op Gents
en nationaal niveau. Op 30 april 1985 fusioneerde de Koninklijke Gentsche
Biljartclub met de pas in 1982 in Gentbrugge opgerichte G.B.A. (Gentse
Biljart Academie) tot de K.G.B.A. (Koninklijke Gentsche Biljart Academie).
De jonge G.B.A. speelde haar matches in de 'Regency Inn'. Deze zaak langs
de Brusselsesteenweg werd het lokaal voor de fusieclub, die startte met 55 le-
den, van wie 41 federatiespelers. Ook andere clubs in moeilijkheden wisten
herop te leven dankzij de fusie met een andere club. Zo was 'Union', dat ook
een kleine bridgeafdeling had, al in 1982 gefuseerd met 'Sandeman' (ge-
noemd naar een bodega aan de Kouter), de kleinere biljartcomponent van de
bridgeclub Squeeze, tot **Union Sandeman**.

Al in 1985 behaalde de K.G.B.A. mooie resultaten in de Beker van België en in het interclub vrij spel te Herentals. De organisatie van het kampioenschap van België ereklasse artistiek biljarten tijdens het speeljaar 1987-1988 was een topevenement voor de club. Toen werden ook de eerste contacten gelegd met de toekomstige sponsor 'Ippa-spaarbank'. In die tijd telde de club twee ereklassers: Walter Leman en Freddy Coppens. De vereniging van ereklasse-spelers (VES) was kort daarvoor in 1983 opgericht. Om allerlei redenen ging het een paar jaar later weer fout, zodat het ledental op het einde van het werkjaar 1990-1991 tot vijftien was gedaald. De oplossing werd gevonden door de verhuis van de club naar het 'Snookerpaleis' ongeveer één km verder langs de Brusselsesteenweg. Daar verving uitbater Eddy D' Haene een paar snookerdoor caramboletafels. In 1997 was de K.G.B.A. aan een nieuwe bloeiperiode begonnen. De ongeveer 40 leden beschikten er over twee match- en zes kleine tafels. In diverse disciplines en op verschillende niveaus zetten de leden weer knappe resultaten neer. In dat jaar kon de club met een gerust hart honderd kaarsjes uitblazen en de toekomst optimistisch tegemoet zien.

Afb. 6. Een typische heropbloeiende biljartclub in de jaren '70: café Het Tonneken in de Lange Violettestraat viert haar kampioenen (met erelint) onder het genot van spijs en drank. De vrouwen speelden er pietjesbak en sommige dames hielpen bij het noteren van de punten of het bijhouden van het scorebord tijdens biljartwedstrijden (foto R. Galle).

Ook andere caramboleclubs wisten zich te herpakken door fusie, sponsoring, de organisatie van belangrijke evenementen, de toename van het aantal caramboletafels en het ontstaan van nieuw talent in sommige clubs. (afb. 6) Die nieuwe toppers in eigen stad waren een voorbeeld en stimulans voor jong talent om zich verder te bekwamen in carambole. Zo was de al genoemde Arnold De Paepe, lid van club Union, een natuurtalent dat zich snel ontwikkelde tot een excellente driebandspeler. Na persoonlijke lessen bij de Antwerpenaar René Vingerhoedt, werd hij tot ieders verrassing begin 1973 Europees kampioen driebanden in Crosne, niet ver van Parijs. Maar zoals zoveel andere toppers botste hij op Raymond Ceulemans, de grote slokop van titels in zijn discipline vanaf 1962 (eerste wereldtitel) tot ca. 1990. Mentaal moegestreden en wat gefrustreerd door het meesterschap van de Mechelaar, liet hij na een paar misers de armen hangen. Hij wees er terecht op dat er zelfs met internationale titels maar weinig te verdienen viel: een schaal of beker en wat prijzen in natura, nog niet genoeg om de onkosten van verplaatsing, verblijf, etc. te compenseren. Pas vanaf het midden van de jaren tachtig, toen Ceulemans en een paar anderen profspeler werden, verhoogde de Belgische Biljartbond het prijzengeld en mochten spelers op hun hemd of jasje, niet te opvallend, reclame maken voor een sponsor. De Paepe benadrukte ook dat het veel geld kostte om bij toppers les te volgen. De op 7 september 2018 overleden Peter Bracke was de beste leerling van Jos Vervest. (afb. 7) Tussen 1982 en 1990 behaalde hij in de disciplines vrij, kader en vijfkamp titels in de hoogste nationale klasse. Als de Europese en wereldkampioenschappen in zijn disciplines in die tijd niet zo drastisch waren teruggeschoefd, had hij daarin ongetwijfeld meer dan eens het podium gehaald. Later was Peter gedurende vele jaren de leider van bil-

Afb. 7. Herinnering aan Peter Bracke, een van de beste Gentse biljartspelers van zijn generatie in vrij spel, kader en vijfkamp. Hij was de talentrijkste leerling van Jos Vervest.

jartclub 't Lammeken in het gelijknamige café aan de Brugsesteenweg dicht bij Mariakerke.

Alle genoemde factoren leidden tot een heropleving van het carambolebiljart: bestaande clubs kregen een nieuwe impuls of vervelden tot nieuwe. Deze eeuw werden ook enkele volledig nieuwe clubs opgericht zoals in 2016 de 'Biljart Academie Centrum Gent' in de cafetaria van zwembad Van Eyck. Daar staan momenteel twee grote en twee kleine tafels. In dé Gentse biljarttempel 'Argos' langs de Antwerpsesteenweg werden de snookertafels door gebrek aan geregelde bezetting geleidelijk vervangen door carambolebiljarts. De laatste snookertafel verdween er in 2007. Verscheidene spelers gingen ook over van tapbiljart en snooker naar carambole; ze beschikten al over een basistechniek. Een vijftal clubs, waaronder de K.G.B.A., hebben in 'Argos' hun vast lokaal. Ook niet-aangesloten amateurs zijn er welkom tegen betaling via een tijd klok. Spelers van buiten Gent komen er eveneens oefenen en spelen. In Gent zelf heeft de K.G.B.A. in het bijzonder en het carambole in het algemeen, een moeilijke tijd gekend, maar nu is er voor deze kleine sporttak weer reden tot enig optimisme.

Met dank aan Robert Galle, oud-speler van de K.G.B.A. en gewezen officieel scheidsrechter, voor zijn medewerking.

Bronnen en literatuur

- *Club-Historiek K.G.B.A. 100 jaar 1897-1997*, Gent 1997. Brochure op basis van bewaarde archiefgegevens van de club. Het oudste verslagboek van vóór 1925 is wellicht door de verandering van lokaal in dat jaar, verloren gegaan.
- In het najaar van 2018 gevoerde gesprekken met vooral oudere biljarters
- *Het Nieuwsblad*, 19.05. en 27.05. 2016, Nieuw leven in cafetaria van zwembad Van Eyck.
- Sint-Amansberg. Documentatiecentrum M. Gyseling, Archief Verenigingen: Biljart, Snooker en Varianten (krantenknipsels 1935-2012).
- Vangansbeke J. (2012), Gentse biljartspelers, -lokalen en -clubs, in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 41, p. 358-371.

SINT-ANTONIUSPROCESSIE IN GENT (VÓÓR 1540)

‘Sterke Mudeneers’ en ‘quade Baveneers’ vechten om de houten kop van de heilige

Marcus van Vaernewyck

Inleiding

Sint-Antonius ‘met het varkentje’ was, na de heilige Maagd Maria, de meest populaire heilige in onze streken. Dat betekende tijdens de middeleeuwen dat er processies (religieuze optochten) ingericht werden om gunsten af te smeken. Die konden wel eens ontaarden, sommige liepen zelfs steevast uit de hand. Heel bekend in dat opzicht is de processie naar Sint-Lievens-Houtem ingericht door broederschappen verbonden met de Gentse Sint-Baafsabdij. Die bekendheid, zeg maar slechte faam, heeft het evenement te danken aan een politiek tintje: bij de terugkeer in 1453 van de niet zo vrome (en niet al te nuchtere) processiegangers kon een volksopstand tegen Karel de Stoute slechts op het nippertje vermeden worden. De buitensporigheden waarmee het evenement jaarlijks gepaard ging, werden wellicht vooral daarom door kroniekschrijvers dik in de verf gezet. Latere geschiedschrijvers namen die verhalen gretig over.

Zo goed als onbekend is de volkomen analoge Sint-Amelbergaprocessie naar Temse van de Sint-Pietersabdij (Devriese, 2017). Eveneens in de schaduw bleef de Sint-Antoniusprocessie. Deze laatste was geen Gents evenement, maar een optocht geleid door paters antonieten, die vanuit hun klooster in Belle, nu in Frans-Vlaanderen, het graafschap jaarlijks doortrok en onder andere Gent aandeed. Wat zich daarbij afspeelde, tart de hedendaagse verbeelding. Dergelijke uitingen van middeleeuwse religieuze beleving, volksdevotie, kunnen we ons nauwelijks nog voorstellen.

De zestiende-eeuwse Gentse kroniekschrijver Marcus van Vaernewyck (1518-1569) gaf ons een uniek inkijkje in dat - in onze ogen - zonderling evenement dat de Sint-Antoniusprocessie was. We mogen hem dankbaar zijn dat hij, in tegenstelling tot zijn schrijvende collega's, oog had voor gewone mensen. Dat deed hij met mondjesmaat in zijn kroniek 'Spieghel vander Nederlandscher Oudheyd' (1568), met allerlei toen algemeen aanvaarde mythes, de ene nog fantastischer dan de andere. Maar zijn relaas van de godsdienstige troebelen in de jaren 1560 'Van die beroerlicke Tyden...' (1566-1568) zit boordevol details die elders onmogelijk te vinden zijn, en al helemaal niet in de officiële verslagen. Alle verhoudingen in acht genomen, mogen we hem aanzien als de schrijvende evenknie van Pieter Breughel de Oude. Dat zal blijken uit wat volgt. De letterlijke citaten staan in originele schrijfwijze tussen aanhalingstekens aangegeven, met enkele verduidelijkingen tussen haakjes.

'Simpel vraukins... bewijsende dees beelde zeer groote eere'

Van Vaernewyck geeft een vermoedelijk waarheidsgetrouwe beschrijving van 'den ommeganck van St. Anthonis, welcx figure (afbeelding) men van Belle in West-Vlaenderen (nu Bailleul, Dépt. Nord, Fr.) , alle jare te Ghendt plach te brijnghen ende in ander quartieren van Vlaenderen plach omme te draghen, daer zij groot gewin an deden'. Het is duidelijk dat de nochtans verdraagzame en steeds katholiek gebleven Marcus van Vaernewijck het (geld)spel doorzag en afkeurde.

In Gent deden de antonieten ieder jaar op tweede paasdag eerst Sint-Pieters aan. De Gentse schepenen gingen 'zeer statelic ende solemnelelic' de proces-siegangers met het beeld tegemoet. Ze 'kwamen Sint-Antonius inhalen' zoals dat toen heette. De schepenen waren vergezeld door de 'balius van Ghendt ende van St. Pieters (h)eerlicheede, elc met zijn frissche cleeders an, ooc metten proost, prior ende monnicken van Sente Pieters abdie, met haer costelicke (koor)cappen'. Meerdere processies trokken mee en aan beide zijden van de straten deed het volk 'groote reverentie' waarbij 'sommighe simpel vraukins ende ander persoonen over haer knien vielen, bewijsende dees beelde zeer groote eere' (afb. 1). Dat kwam vooral, zo meende Marcus, omdat het beeld door zoveel grote heren, zo plechtig in gehaald werd. 'Nochtans en wast anders niet dan een haut of bloxkin waerinne ghesneden was totten schaudere' de afbeelding van 'eenen man met eenen baerde, naer de ghelijckenisse van den heilighen heremijt Sente Anthonis ende alzo daerup gheschildert ende chierlijck ghestoffeert'. Het beeld was op een vierkant 'troonkin' geplaatst waar belletjes aan hingen. Maar, zo schrijft Marcus, 'daer inne en was geen helichdom'. Het was niets dan 'bloot gheschildert haut'. Daarmee be-

Afb. 1. Pelgrimage en verering van een Onze-Lieve-Vrouwbeeld door Michiel Ostendorfer, tijdgenoot van Marcus. Deze propagandist van de protestantse denkbeelden bekeek de overdreven heiligenverering klaarblijkelijk met nog meer wantrouwen dan de katholiek gebleven van Vaernewijck: hij laat de vereerders in zwijm vallen (overgenomen uit: *Troubles religieux en Flandre et dans les Pays-Bas au XVIe siècle. Journal autographe de Marc van Vaernewijck*, vertaling H. Van Duysse, Gent, N. Heins, 1906., deel I, p. 542), 1897-1932, passim.

www.unionsandeman.be, zie de rubriek “over de club”.

doelde hij dat het beeld geen (per definitie) heilige relieken (overblijfselen) van de sint bevatte en dat men daar dus mee mocht doen wat men wilde. En dat was nogal wat.

De dienaars van Sint-Antonius verbleven vijf of zes dagen in de stad. In diverse kerken mochten ze binnen ‘om zeker offeranden vande devote lieden te innen’. Daarna werden ze weerom door de schepenen en andere notabelen processiegewijs weggeleid. De processiegangers trokken dan eerst nog met het beeld van Sint-Anthone naar de oude kerk van Heilig Kerst (toen nog naast de Sint-Baafs abdij bij de huidige Gandastraat). Het volk was zodanig ‘daerwaert met eenen zotten ijver ghedreven’ dat in het jaar 1497 de houten Sint-Baafsbrug instortte onder het gewicht van al dat volk, of door het meetrillen met de kadans van de stappers. Zeven en twintig mensen verdronken. Marcus geeft op zijn typische wijze nog een detail aan: verschillende zwangere vrouwen vielen in het water, waaronder de moeder van Daneel Praet die als gevolg van de doorstane schrik zwakzinnig geboren werd.

‘Quade clossen’ onder de ‘Baveneers’ en sterke ‘Mudeneers, de vechters van de Mude’

Tot zover het ooggetuigenis, maar van Vaernewijck heeft er nog iets aan toe te voegen. Zijn verdere beschrijving geeft ons een idee van de excessen waartoe de volksdevotie in die tijd kon leiden. Als de processiegangers buiten de stadspoorten kwamen, staken ze de kop van de heilige in een lederen zak die ze ‘plegen... te weerpen oft schieten over de grachten ofte inde mande van eenen wagh te smacken’. In het verleden had men de gewoonte buiten de stadspoort een ‘ander spel mede te spelen’, want naast de eer die men het beeld beeweet, placht men ‘er mede te zotten ende te alven’ (gekken). Zodra men ‘buterpoorten quam up Sente Amantsbeerch, waren de Baveneers, alzo gheenaemt vanden cloostere van Ste Bavo, dat stont daer ’t nieu (later Spaans) casteel staet’ er op uit een robbertje te vechten.

De ‘jonghe ghezellen ende quade clossen die men daer vele plach te vinden’ en de ‘Mudeneers, dat waren de vechters vande Mude’, die volgens Marcus dikwijls het talrijkst en het sterkst waren, hielden ieder jaar ‘eenen camp up Ste Amantsbeerch jeghen (tegen) malcanderen’ om het beeld. Ze gingen mekaar zelfs met ‘blancke zweerden’ te lijf. Zo trokken en vochten ze om het beeld ‘ghelijck de katte de muus doet. Ze vielen en rolden vanden beerch van boven nedere’ samen met ‘de figuree ofte beeldekin’. Dat rolde dan ‘ijwers (ergens) int zant ende die’t ghecrijghen conde en (die) daer die de quaetste, clouckste ende steercste waren, die liepen met de proije duere ende alzo nam de(e)s heijdensche raserie een (h)ende’. De groep die het buit te pakken kreeg

kon er mee in ‘eenen streeck weeghs, buten den lande medelopen ende schumen’ (schooien) om boter, eieren, ‘wusten’, vlees, vlas, enz. ‘dat zij vele ghecregen’.

‘Ziet hoe den duvel... zijn onkruut zaaien can’

Onze kroniekschrijver voegt er nog een stukje preek aan toe, iets wat de geestelijkheid zelf niet deed, zo schrijft hij. Wat er daar gebeurde moet de heilige meer ‘een walgen ende gruwen’ geweest zijn: ‘ziet hoe den duvel, onder een schijn van heiligheijt, zijn onkruut zaaien can: den eenen blinden leedde den anderen inden gracht’. Vaernewijck deelt verder nog mee dat dit gedoe verminderde of ophield na 1540, toen keizer Karel daar zijn dwangburcht liet bouwen. Weldra stonden trouwens heel andere troebelen te gebeuren. De protestantse reformatie en de katholieke contrareformatie lieten geen ruimte meer voor dit soort spelletjes. Het werd bloedige ernst.

Literatuur

- Devriese, L. (2017). Met de relieken van de heilige Amelberga van Gent naar Temse. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 15 nr. 3, p. 14-26.
- Lamont, K. (2005). *Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar. Marcus van Vaernewijck, een ideeën- en mentaliteitshistorische studie op basis van zijn kroniek Van die Beroerlicke Tijden*, Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Verhandelingen deel 30, pp. 365.
- van Vaernewyck, M. (1566-1568). *Van die beroerlicke Tyden in die Nederlanden en voornamelijk in Gendt* (Boek I, p. 63 in de uitgave door F. Vander Haeghen). Deze passage ontbreekt in de recent uitgegeven ontvleesde versie, die enkel de beeldenstorm van 1566 verhaalt (De Zutter, J., 2016. *Te triest om 't al te vertellen. Beeldenstorm in Gent*. Stad Gent en Snoeck, pp. 134).
- van Vaernewyck, M. (1568). *Spieghel der Nederlandscher audtheyt*, later heruitgegeven als *Historie van Belgis*. Boek 4, hoofdstuk 54.

't Scholle

't Scholle: iest in de bewoarscholle en 't iest' en 't twiede studejoar in zuu 'n 'eitne barakke in de Stienakker. En toens veel vuuder, noar de stadsscholl' in de Boommelstroate. In de kleuterklassche benne 'k ik den ieste kier in mijn leve verliefd gewoorde. Ja, wa wilde, 't zit in de famielde. Mijn prinsesse, Bibian, è 'k loater noog ne kier weere gezien en 'k erkèndeg' eur an eur stemme. 'k Ben der precies vroeg mee begost.

Tons noar de gruute scholle. Moar 'k rappelere mij noog da'k ien of twie weke noar de broederscholle geweest ben. 'k È 't misschien al geschreve: mijn voader, allee den oenzen, woas ne vrieje ruuje, oens moeder nen Tseef. Dus ikke noar 't scholle bij de broeders oomda oens moeder da wildeg'de. Die broeders liepe doar noog roent in zuu nen bruinen tenue – ja, oe iet da? 'k'Oa doar oop die scholle weer' iet uitgestoken en 't woaz doar nen broeder die mij geslegen oa. Oaz ek thuis kwame zag oens pa da'k geslege woas. Jij tsandendoags mee mij mee noar de scholle. Oop de koer vriegt ij mij: "Mannneke, wie ee ter eu geslege?" k' È zuu noar iene van die broeders gewezen die doar roendlieptege, en, mensch, ee ten diene doar wa muuke g'at! 't Woas gedoan veur mij bij de broederkes van 'Liefde'.

En toens, lijk al mijn kameroate, noar de stadsscholle. In dienen tijd oad'e noog achter 't zesde studejoar 't zevenst' en 't achste. Da woas veur die joenges die noar de fabrieke moeste goan wirken en toech noog een beetse moeste wachten oomda ze te joenk woare. Wulder thuis koste van oens ma en pa vuuder noar 't schole goan. Oens pa zee altijd: " 'k Ben van mijn elf joar koewachter gewoorde, 'k moste nie vuuder noar 't scholle goan van mijn voader, 'k moeste cens binnebreng. Doarachter moeste 'k ik noar de Lys goan wirke. 'k Ginge van Zwijnoarde oop mijn kloeffe noar de fabrieke. Doar tien ure wirke. Doarachter weere te voete noar uis, zomer en winter. Gulder, gulder goat liere. Nen dieploom moed' èn", zee 't ij tegen oens! Merci pa. Mijn ka-

meroaten oan zu veel sanse nie!

In 't ieste studejoar è 'me liere schrijve. Wulder begoste mee ne griffel en een leie. Expliceert da neu ne kier! 'k Rieke da sponske noog. Loaters kreges wulder ne pennestok mee 'n penne, died'e moest duupen in zuu nen intpot die in de banke zat. En wulder moesten uuk liere van: "Aap, noot, Mies" en al de reste van die Ollandsche bende. De vrijdag kreges wulder allemoal ne lepel levertroan, allemoal mee de zelfste lepel. Ge zoet da neu ne kier moete probe-re! En uuk moeste wulder d' intpotte vulle, zuu uit een gruute flassche, en de miester zee: "Gaste, nie muusche!" Vuuder moeste wulder in de winter kolle scheppen en de kachel in de klasse vullen en doen brande. Wulder kregen uuk veel straff' oop 't scholle. 't Vrieste woas bij den directeur goan. 'k Zie em noog stoan in zijne grijze kiel. Oop 't scholl' ek liere Coca drinke. En uuk flookke ruuke. Ne kier of viere oop een joar kwamt de Coca-Cola flaskses uit-diele. De die zate noog in zuu ne gelen bak. En oas wulder noar uis ginge stond t'er ne vent an de puurte mee kleine pakskes sigarette, die wulder kree-ge. Wulder woare moar elv' oof twaalf joar!

Wirke

Lijk da'k al gescheven èn, è 'k ik uuk in de Zwarte Zusterstroate in't restau-ran' gewirkt, tuupe mee oens pa en mijn broers en zeusters. Loater nen tijt in den opera, bij Gust, den boas. 'k È doar noog Leonard Bernstein een flassche Spa gegove. Vuuder: 'k woaze zestien joar oaz 'ek beginne wirke ben, in 't zwart, bij de metsers. Mijnen boas, Jackie, wirktege tuupe mee ne plafon-neur. Alles moest'e mee de scheuppe en de stienplanke doen. Ik rieke nog altijd de peerdemuurtel, de gebleuste kalk, 'k voele die stiene noog oop mijn schèwers. Wulder klemdegen oop stellinge, zelve gemoakt mee sperren en kurde. Da woas zwoaren oarbeid. 'k Atte 'n giel bruut, mee nen alve kilo ge-kept.

In dienen tijt benne 'k ik uuk in Beervelde goan wirken als garçon, in 't fiest-paleis. Mee mijne vélo doar noartoe, van de vrijdag tot de moandagmoorge, iest in't café en toens in de fiestzoale. Joenges, 'k è doar uuk stuute meegemo-akt zulle. Will Tura, ne sympathieke gast. Liliane St Pierre, een blagge van een wijf – 'k kan oop eur muile noog nie kijke! Den boas van 't spel kost, oast 't ij een biertonne oopief, weten oeveel pinte dat der noog in zate. Zijne zeun' ee loater alles noar de kluute gemoakt, moar ja da moest jij moar wete. Wulder, de garçons, èn doar geld verdiend! Wulder kwame de moandag noar uis mee – in dienen tijt – dreiduisd fran'! Da woas doar de zoaterdag altijd vollen bak. En wulder moar roendluupen en de mensche bediene. Wulder

wierde doar deur die 'boerkes' vele getrakteerd. Wulder iettegen da boerkes, want wulder woare van de 'stad', moar g'oat doar mier goeie mensche' tusche dan bij oens in de stad, en ze tracteerdegen oens. Oop iedere plateau die'k broochte stond 't er een pinte veure mij en een latte sjooklá. Die pinte zettege 'k ik weer' achter den tuug, die latte sjooklá verkoochte 'k ik vuuder.

'k Wete noog da'k in peutse winter een platte tuub' oa, en da'k te voete van Beervelde noar oens uis getoorten è. Da ee een tijdse geduurd, moar 'k oa giene kèwe nie mier achter zuu een tijdse stappe mee diene vélo. Loater è'k toens soluusse meegenomen en van die plakkers. 'k Oa mijnen buik vul van zuu verre te moete stappe. Ja, 'k rappeleere mij noog da oens pa ne vélowinkel ging beginnen, en da oens ma, die de mensche moest ontvange, zee tegen de die da oens pa zijne stiel noog moest liere. 't Woas rap gedoan mee de velowinkel.

Noog ne stuut mee oens pa

'k Woaze zuu 'n joar of zestiene, en 'k most', achter da'k oens ma g'olpen oa mee kuischen, uitgoan. Moar 'k moeste ten elve tsoaves thuis zijn. Allee, ik noar den dancing oop 't Sent-Boafsplein, doar in de kelders. Ben de noame vergete, moar 'k è mij toens vrie' g'amuuzeerd.

Oop 't oorloze kijke woas ter nie bij, totdat den ienen achter den andere noar uis trook. De trams reejen al lange nie mier, dus te voete noar uis. 'k Wete noog goe, 'k oa nen bleezer an, zuu 'n veste mee "Honi soit etc. oop". En ik moar tèrte. Oas ek thuis kwamme, 'k oa vaneigens giene sleuter, stoende 'k ik doare. Ik belle. Oens pa dee de veister ope van zijn sloapkoamer en ij keek noar mij. Ik zeeje: "Pa, 'k ben 'te kikke, Rudy". Mij voader keek were, en zee: "Da kan nie, want den dienen ligt van ten elven in zijne nest"! Ij ee mij doar in 't peutse van de winter een ure loate stoon! Da woas oens pa. 'k 'Oa mijn lesse wel geliert. 'k È toens ne sleuter loate bijmoaken, en ij ee mij nie mier ligge g'at.

Noog een poar erinnerijngskes

Oom de zuuveel tijt kwam ne kozzen, Jérôme, oenz oar snijje. Ij kwam mee zijne Vespa. 't Woas veur de joenges altijt 't zelfste: mee de toendeuz' over oenze kop, en 't woas gedoan.

Ij kluutteg' oens moeder altijt, want de die oa ne valsche moend, die in't schotteluis in een tassche stoend. Ij zee altijt: "Marie, 'k goa op eu' tande pische!" Oom de viertien doage kwam de schuunvoader van Jérôme de zoater-

dag- noene Colibri en woater brenge. Tsoaves kwam tant' Anna, een zeuster van oens ma, vanuit Erembodegem vlies brenge. 't Gekapt van tant' Anna, mensch, 'k smoake 't noog! Dienen tijd!

'k Zie en 'k uure noog de kèrrekes van Embo roendrijje. 'k Zie diene mensch noog die de zoendagveurnoene appeltsoeze' verkoocht. 'k Rappelleere mij noog da'k mee nen emailen iemer oop mijne vélo noar Ledebirg reeje, over d' èwe Strooppebrugge, veur 5 fran' mossels te goan oale.

'k Zie den tram vijfve noog die oop de stienwig, zuust an de café Terminus, doar zijn kèrre kierdege. Oas den oarme van den eletriek gekiert woas trookke die mann'n oop café. Den tram, in de zomer al veur' en al achter ope, zuust zuu 'n eiten ekske, oomdade d'er nie zoet uitvalle. Ik zie de plakoatses van email nog, mee doarop 'Voorbehouden voor grootoorlogsinvalidien'. 'k Zie en 'k voele noog die geel' en groene tickees, veur nen direct of een correspondense. 'k Uure diene mensch nog roepe: "Iederien bediend?"

De famielde

Lijk da'k al gescheven è woare wulder thuis mee zeeve kinders. Oens pa oa drij zeusters: Godelieve, woarda wulder allemoal 'Tantse' teege zeeje – zij woas getrèwd mee noenkel Pol; mijn meetse Liza mee eure facteur, Kamiel; en toens noog tante Florine, die ne café oa in de Lange Violettestroate. Doar è 'k ne kier van eur oop ne nieuwjoar een stuk van tvijftig fran' gat. Moar da ee nie lange in mijn zakke gezeete: afgeeven an oens moeder! Mijn meetse wirkteg' in een randeevoe-uis (è 'k loater g' uurt). Zij dieldege doar de loakes uit (om azuu te zegge)!

Oens moeder kwamd uit ne nest van – let oop, allemoal tuupe – ienentwintig kinders! 't Zijn der uuk duu gegoan. Oop diene fottoo stoan z'er noog nie allemoal (afb. 1). Wulder oame nonkels en tantes mee uupe. Oop een fieste kost'e nie iederien trakteere, da woas te diere. Joenges, de nieuwjoars die wulder in Merelbeke beleefd èn! Wulder ginge te voete mee 't sas over de Schelde tusche de Sidac en de Fibrane noar oens ma euren thuis, noar Moet en Voat. Wulder moeste toens noog nen end langs de Schelde luupe, 'k zie 't noog veur mij.

Afb. 1 Moet en voat in Merelbeke oan ienentwintig kinders! 't Zijn der uuk duu gegoan. Oop diene fottoo stoa z'er noog nie allemoal' oop...

Moet en Voat weundege toens in een kastiel, echt woar! Moet en Voat, en al die kinders, woaren uit ulder uis geboembardeerd in '44 deur 'd Amerikoane oof 'd Engelsmanne, en ze kreege da kastiel veur g'iel diene nest in te steeke (afb. 2 en 3). È me wulder doar gespeeld! Voat oa doar konijne, kiekkes, goelen en een giete – een witte. 't Kastiel es neu wiggesmeete veur de brugge en de sluizen an de Ringvoart. Ze woare toens al bezig mee de Ringvoart te delve. 'k Rappelleere mij noog al die zwaluwe die neste moaktegen in de kante. Duzende zoaten der doare.

Moar neu weere noar da kastiel, van nen baron oof zu iets. Allee, da kot woas toens van de famielde Desneux, ee mijn broere mij gezeet. Der moete doar noog fottoo's van zijn. Kijk moar, ier bove stoat doar wel nen andere noame oender, moar diene kweet-nie-wie oa da kastiel toens al verkoocht an 'nen anderen mee cens. Wulder koste mee g'iel die bende in de keuken an een lange toafel zitte. Giel diene muur woas bezet mee blèwe fiance! 'k Rappelleere mij noog al die gruuete koamers, de zonne die deur die gruuete veisters

kwam, al die kelders, dienen briejen trap woar da wulder afslierdege. Die ovinge mee buume, rhododendrons en mimosa-struike – en goe rieke dat da dee! Voat die doar roendliep mee oens, Voat die oens nuut gesleegen ee. Wulder koste doar speele. Voat die oens zu girre zag gelijk zijn kinders én kleinkinders. Oenze Voat woas nen broave mensch, ne stille. Ij zee nuut iets te veele. Ij oa in den oorloog (14-18) genoeg meegemoakt, ij klaptege doar bijkans nie over. Neu, neu zie ‘k wa da’k verloren èn. En èm nuut en keune tuugen oe geere da ‘k em zagge. ‘k Woas noog een kind, moar ‘k voeldege zijn verdriet van toens.

Afb. 2. Da kastiel veur g'iel diene nest in te steeke.

Doar achter zijn ze zulder veruist noar de Fraterstroate, in een klein uizeke mee ne gruute koer, an 't Ketse Bonjour. Da steukse van die stroate iettege zuu nie echt, moar al de dieje van de gebuurte wiste woar dat da woas. Da woas an 'd oovinge van uuk den ien oof den anderen baron. Neu èd'e doare d' Europatuinen, oof zuu iets.

'k Zie mijn gruoetvoader, Voat mee zijn klakk' oop zijn uufd, noog de gazette-bloadses scheure die 't ij doarachter in 't vertrèk ing. Da woas buite te doen,

Afb. 3. Den achterkant van 't kastiel.

oop zu een eit'ne planke mee een goat in. Moet moaktege veur oens altijd woafels, zu mee een ijzeren spel dad' in 't vier moest steke. Joenges, è me wulder doar g'eete! Mijn gruute broere, Jackie, en ikke oan 't swijle vrie last van de galle. Mensche, ziek da wulder woare! Moet ee toens veur oens ne kier nen eierkoeke gemoakt mee 't ien oof 't ander in. Zij gingt da kruid goan trekken an de kante van de Schelde – z' iettege da 'Rijnvoart'. En geluuf mij oof nie, moar wulder zijn ne gielen tijt nie mier ziek geweest! 'k Zie Moet noog in eure zetel zitte, mee eure poortemonnee in eur ande, al die kleine gaste twintig fran' geven oop nieuwjoar. Oaz 'ek neu an 't schrijve ben, zitte 'kik te bleite, zuu veele doet da mij. Alles wig neu. Zuust wa da wulder gezien en g'uurt èn.

Oop nieuwjoarsdag ging giel die bende van noenkels en tantes oop café, oop 't einde van de stroate. 'k Rappelleere mij noog de noame van die madam: Mierte. Oens pa en zijn schuunbroers ginge biljarte, allemoal mee een sigare in ulder muile. Oas wulder broave woaren, en nie te veele in de weeg liepe, kregte wulder een latte sjooklá.

Spele

Stékelboaskes visschen en salamanders vangen in de Broedersdreve (Ebergiste De Deynestraat). Bij de poaters in ulderen oof stekelbeezen, appels en peere goan pieke. Mee nen buut goan voaren oop de steukskes van de Ringvoart die toens oope woare. De garde pee die achter oens gat zat. Zwemmen in de Ringvoart – 'k zoe 't neu nie mier doen! Voetballen oop 't gruit plein. Binst de ronde van Frankrijk: koerse. Noar de zie rijjen en weere, noar Èwenoarde (Oudenaarde), Roense (Ronse)... Oof mee de coureurkes speele. Binst de zoomer moeste wulder noar 't speelplein (Henri Story). In dienen tijt lag ter doar noog ne zwemkoom. 'k Zie die beelde die doar stoende noog veure mij. Wulder mee oens gebreeje zwembroek doarin. En leute da wulder oan.

De kirke

Oens paroochekirkske woas 'int eit. Mee ne schele paster. Mensche, oas ge noar de catechismuslesse moest goan wist'e nuut woar da diene vent noar keek. 'k È doar ne kier binst die lessen in de duupvonte wa puien in gestoke. 'k Ben toens buite gevlogen uit de lesse en diene paster es toens noar oenz uis gekomen oom van zijnen tak te moake. 'k Moste mijn commuune nie doen, zee't ij (diene paster). Oens pa oa al mijn kliers gekoocht in de Coin de Rue (in de Veldstroate), en jij, mijn voder, ne ruuje, teege diene paster! Da botst'-ge noog al gien klein beetse! 'k È tooch mijn commuune gedoan. Neefest de

kirke woas ter een katholieke scholle, de zondag kost'e doar veur vijf fran' noar ne film goan kijken en uuk spekke (zwarte rekkers) kuupe veur ne fran'.

Oenze pa zijne mottoo

Oens pa oa nen NSU-mottoo. 'k Zie em noog zijnen elm' oop zijn uufd zetten en da spel in gang stampe. Oens pa ee doar ne kier een vrie accident mee g'at. Ij lag toens in de Refuuze.

Oens gruute zeuster ree ter uuk tswijle mee. Da woas mier ne joengne dan een meiske. En z' ee noog altijd oar oop eur tande.

Vélo

Mijnen ieste vélo koocht mijn ma achter mijn plechtige commuune. 'k Moeste da doen van eur (mijn plechtige commuune), zuust lijk al mijn broers en zusters. 'k È toens mijn ieste lange broek gekreege. Tsachternoens zat 't er al een goat in mijne knien.

Allee, weere noar mijne vélo. Wulder mee den tram noar de Sleepstroate bij een kennesche van oens pa. Diene vélo kostege toens 600 fran'. 'k Zie em noog: ne grijze mee nen tóorpeedoofrein, en zonder viteezze. 'k Zoe liever iene g'at èn mee viteezze, moar da woas te diere, zee ons ma.

Mijn kameroate

Den Eddy, die vlak over oens deure weundege, den Herman, van oop 't klein pleintse, den Daniël, tegen wie da me wulder 'de voddebeuze zeie (den diene van dienen TV mee cens), en Mémé. Da woas ne joengen die bij zijn grutèwers weundege, en den diene kreeg alles wa da 't ij wildege. Oas 't ij zijn goeste nie 'n kreeg oof ij verloor mee 't moarbele, riep 't ij altijd: Mémé!"

È'me wulder doar vele gespeeld! 'k Zoe noog zuu vele wille vertelle, moar 'k e gienen tijt nie mier, zuudus. Da woast. Salu. Tot in den emel – oof d' elle zekers.

Dankbetuiging

Aan Françoise Verhoosele, goed bekend met die buurt, die het kasteel identificeerde als het 'Wit kasteel' van Moerman d'Harlebeke, ergens aan de Ter Handbrug.

WAAROM ABT RAFAËL DE MERCATEL GRAAG IN BRUGGE VERBLEEF

Deel 1

Marc Hanson

Inleiding

Rafaël de Mercatel(lis) was achtereenvolgens abt van de Sint-Pietersabdij in Oudenburg (1463-1478) en van de veel rijkere Sint-Baafsabdij te Gent (1478-1507). In beide functies verbleef hij vaak in de internationale handelsmetropool Brugge. Als gepassioneerde bibliofiel legde hij zich daar vooral toe op het bijeenbrengen van een kostbare verzameling handschriften. Vooral door deze collectie is zijn naam bij kunstkenners tot op vandaag bekend gebleven. Waarom trok de Zwinstad hem zo aan? Waarom verbleef hij vaak en graag in Brugge? Het levensverhaal van deze voor Gent belangrijke figuur, dat zich deels ook in Brugge heeft afgespeeld, geeft ons een idee van het humanistische milieu en de sfeer van luxe waarmee de prelaat zich wist te omringen. Omwille van de lengte krijgt u dit artikel in twee afleveringen te lezen.

Geboren en getogen (?) in Brugge

Rafaël de Mercatel(lis) werd in Brugge in of rond 1437 geboren uit een buitenechtelijke relatie tussen de hertog van Bourgondië Filips de Goede (+ 1467) en een vrouw van wie de naam niet is overgeleverd. Bernardo Mercatellis, haar man, was een Venetiaanse handelaar die in Brugge verbleef, maar geregeld op zakenreis was. Hij gaf zijn familienaam Mercatelli di Marcadello aan de bastaardzoon, die zo de geschiedenis zou ingaan (1). In die tijd waren de Italiaanse kooplieden de grootste vreemde bevolkingsgroep in de handelsmetropool. Zij vormden verscheidene handelaarskolonies en weerspiegelden op die manier de staatkundige verbrokkeling en verdeeldheid van Italië. De Italiaanse natie van Venetië te Brugge was een van de eerste, mogelijks al in 1322. Ze stond onder leiding van een consul en een paar raadsleden en beschikte in de vijftiende eeuw over het Ter Ouder Beurse als natiehuis (2).

Toen Rafaël werd geboren lag Brugge op ramkoers met diens hertogelijke vader en verkeerde daardoor in een zware crisis (1436-1438). Zoals Gent was het middeleeuwse Brugge een broeihaard van sociale strijd, rellen, opstanden en revoluties. De hertogen van Bourgondië wilden hun macht in het graafschap Vlaanderen versterken via centrale instellingen en ambtenaren om de politieke en juridische zelfstandigheid van de eigenzinnige steden in te perken. Toen de Brugse stadsmilitie van een mislukte belegering van het Engelse Calais (juli 1436) met het hertogelijke leger terugkeerde, weigerde ze de stad binnen te trekken. Uiteindelijk verzamelden zich alle ambachten onder hun banieren op de grote Markt en ze riepen een soort algemene staking uit. De heersende politieke elite moest de stad ontvluchten en sommigen werden door de menigte gelyncht. Na veel mislukte onderhandelingspogingen poogde de hertog met een leger van Picardiërs de stad binnen te vallen, maar na een bloedige nederlaag moest hij het hazenpad kiezen (maart 1437). De rebellen werden ten slotte niet met geweld, maar met een economische blokkade op de knieën gedwongen. De stad moest een loodzware boete betalen en zag haar rechtspositie in het graafschap sterk verzwakt. (3) Een tweede minder scherpe crisis werd veroorzaakt door de Gentse Opstand tegen Filips in 1452-1453. Een derde crisis brak uit in 1477 bij de dood van hertog Karel de Stoute. Ondanks deze crisissen was de Bourgondische periode in Brugge, zeker tot 1482 (+ Maria van Bourgondië) een soort gouden eeuw, niet in het minst op economisch en cultureel gebied. Denken we maar aan Jan van Eyck, die zeker vanaf 1430 tot aan zijn dood in 1441 in Brugge verbleef. (4)

Net als de andere onwettige kinderen van de hertog, werd de toekomstige abt aan het hof opgevoed. (5) Het is echter onbekend waar de jongen zijn privé-onderwijs en opvoeding genoot. In het Prinsenhof in Brugge of in een andere residentie van de hertog: Brussel, Rijsel of Gent. Zijn vader, de grootste onder de Bourgondische hertogen, werd zelf in het Gentse Prinsenhof opgevoed. Over zijn jeugd jaren tasten de historici in het duister, maar hoe het ook zij, Rafaël beheerste als tiener al uitstekend de Latijnse taal. Anders kon hij als adolescent niet worden uitgestuurd om een universitaire opleiding te volgen.

Start kerkelijke carrière in Gent

De levensloop van de jonge De Mercatel wordt pas weer zichtbaar wanneer hij als novice intreedt in de Sint-Pietersabdij te Gent. Het wordt het begin van een vlotte kerkelijke loopbaan, niet ongebruikelijk voor een telg uit een topfamilie. De keuze van de hertogelijke vader voor deze prestigieuze abdij was ongetwijfeld weloverwogen. Op het ogenblik van de intrede van zijn natuurlijke zoon was Filips I Conrault de Polignac er abt (1444-1471). In 1444 was

hij tot dat hoge ambt verkozen boven de kandidaat van de monniken. Hij behoorde dan ook tot de favorietenkring van de conditor Belgii. Hij kon de natuurlijke vader uit de eerste hand informeren over het wel en wee van zijn zoon-monnik. (6) Al sinds de dertiende eeuw had de Sint-Pietersabdij een refugehuis in Brugge. (7) Misschien speelde dit voordeel ook mee bij de keuze voor de Gentse abdij.

Van het decennium dat De Mercatel monnik was van de Sint-Pietersabdij, verbleef hij het grootste deel niet in Gent, maar in Parijs. Na het doorlopen van de artesfaculteit werd hij daar baccalaureus (1460) en twee jaar later magister in de theologie. (8) (afb. 1) Naar gewoonte kon hij tijdens zijn studie logeren in de belangrijke benedictijnenabdij van Saint-Germain-des-Prés in de Franse hoofdstad. Gedurende zijn verblijf daar werd hij door de bisschop van Parijs tot priester gewijd. De keuze voor de universiteit van Parijs lag voor de hand. De jonge Bourgondische dynastie had stevige Franse wortels (huis Valois), abt Conrault was afkomstig uit het Doornikse (Frans bezit) en de oude universiteit had het nodige prestige. Bovendien stonden de benedictijnenabdijen in Vlaanderen toen weigerachtig, om niet te zeggen afwijzend om monniken in het Brabantse Leuven (opgericht in 1425) te laten studeren. (9)

In Parijs had de jonge Mercatel, gezien zijn afkomst, ongetwijfeld ook contact met studenten uit Noord-Italiaanse steden. Werden daar al de eerste kiemen gelegd voor zijn interesse voor het (Italiaanse) humanisme? Of werd die interesse gewekt in de Sint-Pietersabdij zelf? Abt Filips I Conrault bouwde inderdaad een eigen abtsbibliotheek op, die verscheidene handschriften van humanistische strekking en smaak bevatte. In 1471 trad hij af en trok hij zich tot aan zijn overlijden op 13 augustus 1475 terug in het kasteel van Zwijnaarde. Daar verdiepte hij zich in zijn kostbare en mooie manuscripten. (10) Een paar decennia later zou abt de Mercatel precies hetzelfde doen, maar dan in Brugge.

Abt van de Sint-Pietersabdij in Oudenburg (1463-1478)

Rafaël de Mercatel was amper afgestudeerd of daar volgde al zijn eerste benoeming en wel meteen als 28ste abt van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg (zie afb. 1). Nogal wat historici vonden deze benoeming, die ze soms als een troostprijs karakteriseren, een raadsel. Waarom begon hij zijn kerkelijke carrière in een bescheiden abdij in een al even bescheiden stadje op de grens van de polders en de zandleemstreek? De keuze van de hertog, in overleg met zijn zoon (?), lijkt ook nu veeleer weloverwogen dan raadselachtig.

De jonge monnik had al enkele jaren in een benedictijnenabdij doorgebracht, zodat hij in dat kerkelijk milieu al wat relaties had opgebouwd, net als zijn vader trouwens. De hertog kende zeker drie van de vier Oudenburgse abten die De Mercatel voorafgingen, want zij brachten het tot hertogelijk raadgever. Clément Gillis, de directe voorganger van De Mercatel, werd pas op gevorderde leeftijd in 1462 abt. Hij was al monnik van de abdij vanaf 1409. Hij overleed op 14 juni 1463, zodat er een vacature ontstond en de hertog zijn natuurlijke zoon een abbatiaat kon bezorgen. Rafaël werd tot abt gewijd op 10 juli 1463 en ontving de aanstellingsbulle op 5 januari 1464. (11) Oudenburg en zijn abdij waren natuurlijk niet van het niveau van Gent en zijn beide abdijen. Toch was het stadje een behoorlijk centrum met een rijk Romeins verleden, een kapittel(kerk) sinds de elfde eeuw, (tijdelijk) een Latijnse school en een benedictijnenabdij die in haar categorie middelmatig rijk was. Ze telde meestal een twaalfstal monniken. In dergelijke abdij kon de 26 jaar jonge en onervaren De Mercatel bestuurservaring opdoen en ze was voor de bastaardzoon tegelijk een bron van inkomsten.

In de late middeleeuwen was er in de meeste benedictijnenabdijen, ook in Sint-Pieters Oudenburg, een soms vergaande versoepeling van de regelvoorschriften ingetreden. Deze leidde tot meer luxe en privébezit, onder andere van eigen kleding en boeken. Deze trend, die samenhang met een verslappende spiritualiteit, paste uitstekend bij de ambities van de nieuwe abt, die verslaafd was aan weelde en gek van handschriften, net als zijn vader Filips de Goede. Natuurlijk wierpen bijvoorbeeld de nabije cisterciënzerabdijen van Ter Doest en Ten Duinen (12) veel meer gewicht in de schaal, maar zou hij daar zo gemakkelijk zijn gang zijn kunnen gaan? Het valt sterk te betwijfelen. Deze machtige abdijen stonden bovendien niet te springen om een indringer in het hoogste ambt te aanvaarden, integendeel. (13) Vergeten we ook niet dat de cisterciënzers een soberder leven voorstonden dan de benedictijnen en dat overdreven persoonlijke ambitie en een sterke hang naar buitenmatig privébezit niet werden geapprecieerd of zelfs getolereerd. Maar soberheid, het wegcijferen van eigen ambities en matiging in privébezit stonden de jonge Mercatel bepaald niet voor ogen! Tot slot kan nog worden opgemerkt dat Brugge, waar de hertogelijke vader van de abt geregeld verbleef, op amper twintig km afstand van Oudenburg gelegen was. Al in de Romeinse tijd verbond een verharde zandweg Oudenburg via Ettelgem en Jabbeke met Brugge. Hij was in de middeleeuwen een onderdeel van de weg naar Antwerpen via het belangrijke Aardenburg (nu Zeeuws-Vlaanderen). Voor een jonge man te paard betekende dat in redelijke omstandigheden amper een halve dag reizen. (14)

Drie hoofdlijnen van De Mercatels abbatiaat in Oudenburg

Als jonge abt begon De Mercatel onmiddellijk met het verzamelen van handschriften, zijn grote passie. Uit zijn Oudenburgse periode bleven er waarschijnlijk zes handschriften bewaard. Nog twee andere codices (meerdere banden), nu respectievelijk in New York en Den Haag bewaard, vertonen grote gelijkenissen met de zes, maar de relatie met de abt kan niet worden bewezen. (15) Het is onduidelijk of deze handschriften eigendom waren van de abdijgemeenschap of (deels?) persoonlijk bezit van de abt waren. De vraag stelt zich bijgevolg wie de boekenaanschaf financierde. (16) Het lijkt ons niet waarschijnlijk dat de jonge abt, die toen nog niet de persoonlijke middelen bezat waarover hij later als abt van Sint-Baafs zou kunnen beschikken, zelf de volledige kosten hiervan op zich nam. Het oorspronkelijk aangebrachte ex-libris van de abdij op twee bewaarde handschriften wijst alvast in de richting van (gedeeltelijke) abdiifinanciering van de codices.

De ‘Oudenburgse’ handschriften vertonen zowel inhoudelijk als vormelijk kenmerken van het Italiaanse humanisme, dat toen doordrong in de Bourgondische Nederlanden. Inhoudelijk is er behalve voor middeleeuwse, ook aandacht voor klassieke (Cicero, Seneca, Vergilius, Plato) en humanistische auteurs en ideeën (zie verder). Qua stijl zijn er eveneens verschillen met de traditionele Bourgondische handschriften, die Mercatel al tijdens zijn jeugd ongetwijfeld heeft bewonderd. Gespecialiseerde kunsthistorici en codicologen wijzen op het sobere, maar toch sierlijke *gothico-antiquaschrift*, een schrifttype dat zowel gotische als humanistische kenmerken heeft. Het wijkt af van de zware, toen algemeen gebruikte Bourgondische *bastarda*. Dit vroeg-humanistische schrift heeft een eigenzinnige esse-afkorting en een gepunt liggend streepje om de ontbrekende letters van een woord aan te duiden. Een heldere bladspiegel van één kolom kreeg meestal de voorkeur op de twee kolommen van de Bourgondische handschriften (afb. 2). Volgens kunsthistoricus Alain Arnould behoren deze handschriften tot de sierlijkste uit de hele Mercatelbibliotheek. (17)

Afb. 1. Een detail uit een van de zes 'Oudenburgse' handschriften van Mercatel. Sober schrift op een heldere bladspiegel van één kolom. Let op de gepunte liggende streepjes om een afkorting aan te duiden en op de speciale esse-afkorting op de derde laatste regel. Randversiering met bloemen, vruchten en acanthusbladeren op onbeschilderde perkamentachtergrond.

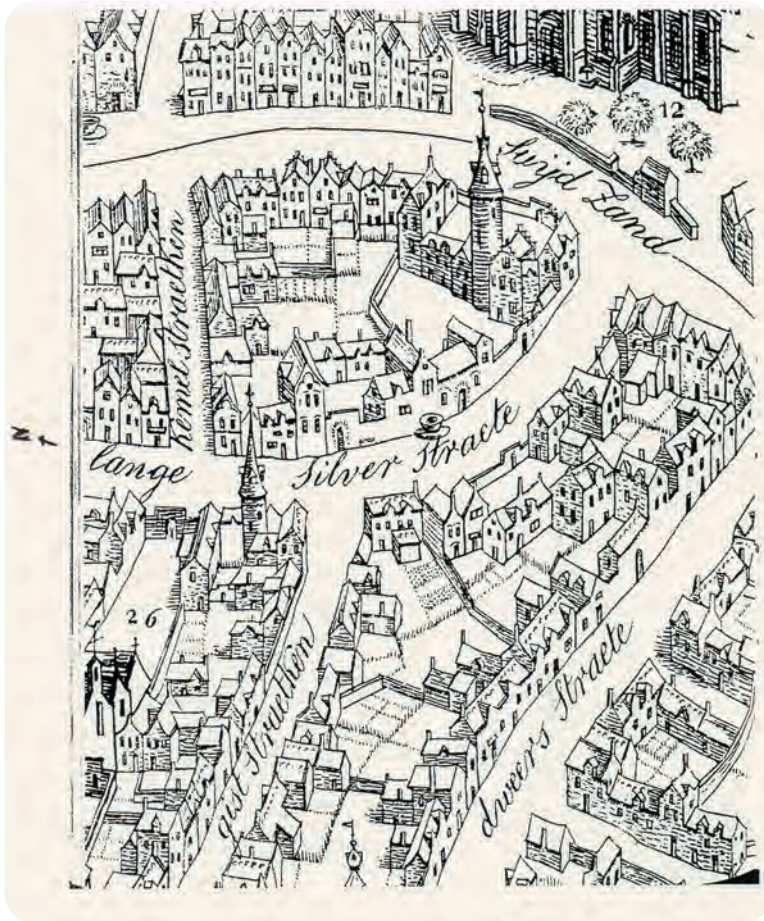
Het tekstfragment begint met een gehistorieerde initiaal.

Toegeschreven aan het Brugse atelier van Willem Vrelant.

Gent, Universiteitsbibliotheek, hs. 2. Overgenomen uit: Van perkament tot papier..., 2017, p. 63.

Ook de bibliofiele abt van de Duinenabdij, Johannes Crabbe (abt: 1457-1488) bezat een vijftal zeer belangrijke handschriften in (vroeg)humanistisch schrift, die alle dateren uit de jaren 1473-1474 (18), dus uit de periode van de ‘Oudenburgse’ handschriften van collega Mercatel. De abt van de Sint-Pietersabdij was enkele jaren vóór de Ter Duinenabt – laatstgenoemde ca. 1470 – begonnen met de opbouw van zijn collectie. (Kunst)historici en codicologen hebben beide abten, die deels tijdgenoten waren – de Mercatel was ongeveer vijftien jaar jonger dan abt Crabbe – als bibliomanen en mecenasen vergeleken. Ze zagen opvallende gelijkenissen, maar in de uitoefening van hun abtsfunctie stonden ze bijna diametraal tegenover elkaar. Abt Crabbe streefde in zijn abdij naar een hoogstaand moreel en religieus leven, wat van abt Mercatel niet kan gezegd worden. Ook hun afkomst was zeer verschillend. Wellicht hebben deze zaken een echte vriendschap tussen beide heren in de weg gestaan. (19)

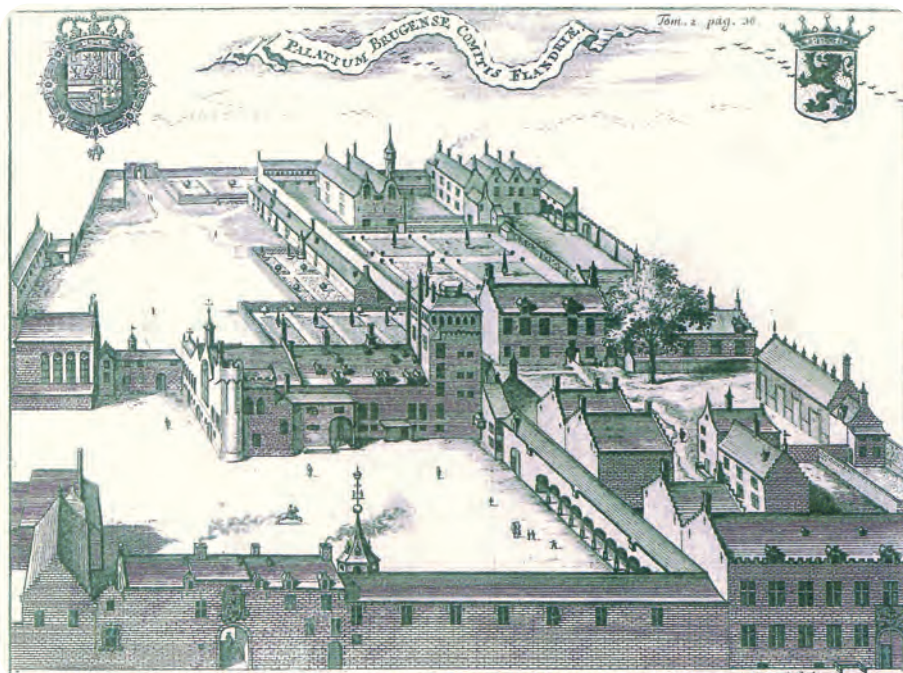
Een ander belangrijk aandachtspunt van de jonge abt was het verwerven van een refugehuis in Brugge. Heel wat kloosters en abdijen hadden toen (soms al lang) een *refugium* in deze stad. De voordelen liggen voor de hand. Het huis deed dienst als tijdelijk logement voor leden van klooster of abdij die om wat voor reden dan ook in de stad verbleven. Voor het beheer van abdijsgoederen die ze in de omgeving van Brugge bezaten, was dergelijke dichtbijgelegen plek ook altijd handig. Slechts uitzonderlijk diende het *refugium* echt als toevluchtsoord, bijvoorbeeld tijdens de Beeldenstorm en de verwoestingen in 1578-1579. Ondertussen is uit recenter onderzoek gebleken dat dergelijke zogenaamde ‘vluchthuizen’ tijdens de middeleeuwen in de eerste plaats dienstdeden als economisch ankerpunt voor verkoop, aankoop en opslag van goederen. (20)

Afb. 2. Detail uit de bekende kaart van Brugge van Marcus Gerards uit de 16de eeuw met zicht op het refugium van de Oudenburgse Sint-Pietersabdij. De hoofdingang met inrijpoort lag aan de Zilverstraat, de achteruitgang aan de Dweersstraat. Aan de andere kant van de Zilverstraat lag het oudere stadhuis met ronde toren van de abdij.

Al in 1466 kocht de Sint-Pietersabdij van Oudenburg in naam van haar abt de afspanning Hemelryke in de Zilverstraat met een achteruitgang in de Dweersstraat. De uitspanning bestond uit een huis met een stenen poort met bovenwoning. Verder waren er 'huusen, stallen, cameran ende plaetse van lande staende en liggende binnen der voors poorte ende toebehoorende...'. De stalhouderij omvatte ook een tuin met fruitbomen en jong plantsoen, die doorliep tot aan de Dweersstraat. In 1480 zou het geheel nog worden uitgebreid, maar dan was Mercatel er niet meer bij betrokken. (21) Aan de andere kant van de

Zilverstraat, en reikend tot de hoek met de belangrijke Steenstraat, stond al veel langer het huis van de Sint-Pietersabdij (afb. 3). Even verder westwaarts, tussen de Noordzandstraat en de Moerstraat, lag het Prinsenhof, dat al vermeld wordt in 1396 (afb. 4). Het was een zeer regelmatige verblijfplaats van Filips de Goede en van zijn kleindochter Maria van Bourgondië (1477-1482). De hertog overleed er op 15 juni 1467. (22)

Afb. 3. Het Prinsenhof te Brugge in de vijftiende eeuw, waar Filips de Goede geregeld en graag verbleef. Uit: A. SANDERUS, *Flandria illustrata*, Den Haag, 1735.

Het lijkt erop dat De Mercatel al van tijdens zijn ‘Pieterse’ periode of zelfs nog eerder de hele buurt goed kende. Hij koos in ieder geval een uitstekende plek voor zijn huis. Het lag dicht bij de bewaarde Smedenpoort (gebouwd 1367-1368), die het westelijk achterland van Brugge toegang gaf tot de stad. Het lag ook op loopafstand van het Prinsenhof van de Bourgondiërs, zodat hij zijn biologische vader indien gewenst gemakkelijk en discreet kon ontmoeten (afb. 5). Het eigen huis, dat van Sint-Pieters Gent en het Prinsenhof lagen alle drie in de belangrijke Sint-Salvatorparochie. (23) De Oudenburgse abdij bezat zelfs een grafkelder in de Sint-Salvatorkerk (nu kathedraal). Zieke monniken,

die in het huis beter verzorgd konden worden dan in Oudenburg, overleden er soms en werden dan in die grafkelder bijgezet. (24)

De jonge abt was zodanig bezig met zijn twee hoofdbekommernissen, dat de financiële en materiële toestand van zijn abdij er sterk onder leed. De aankoop (en aanpassing?) van de gebouwen voor het refugehuis betekende voor de abdij een serieuze financiële aderlating. Het is best mogelijk dat deze grote uitgave de gezonde financiële toestand van de abdij heeft geschaad. Er waren klachten over spleten, scheuren, verzakkingen van de oude gebouwen, maar reparaties werden steeds weer uitgesteld. Het kwam zelfs zover dat de slaapzaal instortte, waarna ze maar gedeeltelijk werd hersteld. Arnould stelt zich zelfs de vraag of Mercatel wel feitelijk in de abdij verbleef. Dat lijkt ons overdreven, want hij zorgde toch voor een boost in de opmaak van administratieve geschriften. Zo liet hij na 1469 een mooi cartularium aanleggen. Dit is moeilijk voorstelbaar wanneer hij nooit stimulerend en controlerend aanwezig zou zijn geweest. (25)

Om uiteenlopende redenen in Brugge

Hoe het ook zij, de jonge abt verbleef veel liever in Brugge, al was het maar om de provinciale benauwenis van het polderstadje te ontvluchten. Voor wie jaren in Brugge, Gent en Parijs had gewoond, was Oudenburg een provinciaal nest. In het kosmopolitische Brugge betrad de jonge abt een heel andere wereld, die open stond voor andere landen en culturen. Daar kon hij zonder pottenkijkers zijn familie ontmoeten. Verder had hij er contacten met vrienden en kennissen uit het Italiaanse, Bourgondische en humanistische milieu. In het laatmiddeleeuwse Brugge speelden Italianen een belangrijke rol. Daardoor waren humanisme en renaissance in Brugge al bekend in de vijftiende eeuw. Lubert Hautscilt, abt van de Eekhoutabdij (1394-1417) (26), een klooster waarmee Mercatel later relaties onderhield, kwam via zijn zeer kosmopolitische relatiekring in contact met heel wat Italianen. Waarschijnlijk was hij een van de eerste Bruggelingen die ook Italiaanse humanistische teksten las. De Mercatel zou ook teksten van Italiaanse humanisten laten kopiëren.

Een halve eeuw later hadden al verscheidene geestelijken belangstelling voor het Italiaanse humanisme. De jonge abt was een van hen. Zij behoorden tot een actieve (pre)humanistische kring die toen in Brugge actief was en die de nieuwe ideeën uit Italië hielp verspreiden. In Brugge waren toen al, heel vroeg dus, gedrukte boeken met humanistische teksten verkrijgbaar, zelfs nog vóór er in de stad zelf boeken werden gedrukt. (27) Tot die actieve kring behoorde ook **Johannes de Veris** (Jan van der Veren of van Veren), een geest- en tijd-

Afb. 4. Plattegrond van Brugge in de late middeleeuwen (uit Geirnaert en Vandamme, 1996). Links onder (nr. 29): de nog bestaande Smedenpoort. Op nr. 14: het Prinsenhof, de grafelijke residentie in de stad, die aanzienlijk werd verfraaid tijdens de late Bourgondische periode. Het huidige gebouwencomplex is hoofdzakelijk van latere datum. Iets zuidelijker lag het stadshuis van de Gentse Sint-Pietersabdij en dat van de gelijknamige abdij van Oudenburg. Vlakbij (zie +) ook de Sint-Salvatorkerk, nu kathedraal.

genoot van de jonge abt. In het jaar dat Mercatel abt werd van de Sint-Pietersabdij, werd deze oud-student van Parijs aangesteld als cantor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Oudenburg. Tegelijk gaf de Veris volgens de vernieuwende humanistische onderwijsmethode les aan een bescheiden Latijnse school. Dat riep tegenstand op van oudere geestelijken, wat dan weer tot te weinig leerlingen leidde. Om deze en misschien nog andere redenen verliet deze geestverwant van de abt kort voor 1470 Oudenburg. Waarschijnlijk trok hij in dat jaar in het gevolg van Karel de Stoute naar Trier. Dat zou kunnen verklaren waarom twee van zijn handschriften daar bewaard zijn gebleven. (28)

Rafaël de Mercatel genoot natuurlijk ook van het rijke intellectuele en culturele leven in de Zwinstad. Koren van de stadskerken bijvoorbeeld bezorgden de muziek liefhebbers, onder wie de abt, een aantrekkelijk aanbod van missen, motetten en zo meer. De overgrote meerderheid van de leden van het Sint-Donaaskapittel te Brugge had een universitaire opleiding genoten. Heel wat Bruggelingen studeerden in deze periode in Leuven, gemiddeld vier à vijf per jaar in de jaren 1453-1485. Daardoor nam het boekenbezit in de stad Brugge aanzienlijk toe, wat dan weer leidde tot uitgebreide bibliotheken van bijvoorbeeld kanunniken, adellijke lieden als Lodewijk Gruuthuse of kooplui uit de families Adornes of De Baenst, die zeer loyaal waren tegenover de Bourgondische machthebbers. Verder floreerden de rederijerskamers met hun mysteriespelen, toneelstukken, wedstrijden enz. (29) In één woord: voor een intellectueel als Mercatel was het door dit rijke aanbod aangenaam toeven in de stad.

De belangrijkste reden waarom de jonge abt vaak in Brugge verbleef, had te maken met zijn grote passie: het verzamelen van luxueuze handschriften. Vanaf het einde van de veertiende eeuw ging de Brugse economie zich, in plaats van op de traditionele lakennijverheid en -handel, toeleggen op hoogwaardige luxeproducten: mode en confectie, diensten in de financiële sector, de diamanthandel, de wapenindustrie en het artistieke bedrijf. (30) Gezien ons onderwerp gaat onze aandacht vooral naar de productie van uiterst fraaie, verlichte manuscripten. Afnemers van deze hoogwaardige kunstproducten waren de Bourgondische hertogen, de adel, gegoede hoge geestelijken, maar eveneens kapitaalkrachtige handelaren, ook van andere nationaliteiten. Al deze groepen waren in Brugge ruimschoots vertegenwoordigd. De Brugse handschriften werden zelfs op grote schaal uitgevoerd naar Engeland, de Noordelijke Nederlanden, het Rijnland, Spanje en Italië. De verlichting met natuurlijk afgebeelde personages met expressieve gezichten, de levensechte composities en het oog voor detail konden veel kopers bekoren. (31)

Afb. 5. Twee details uit een handschrift (2de helft 15de eeuw) gemaakt in opdracht van de jonge abt de Mercatel in het atelier van Willem Vrelant te Brugge. Enkele karakteristieken van dit atelier zijn goed te zien: gehistorieerde initialen, één tekstkolom, vruchten en acanthusbladen in blauw en goud op een onbeschilderde achtergrond van perkament. Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 2. Overgenomen uit: Van perkament tot papier, 2017, p. 64.

Deze grote (afzet)mogelijkheden voor kunstenaars lokten vanaf de vijftiende eeuw ook verluchters uit het buitenland. Zo belandde de uit Utrecht afkomstige Willem Vrelant in 1454 in Brugge, waar hij de boekverluchting nieuw leven inblies. Na zijn aankomst in de Zwinstad stichtte hij het ‘boekverluchters- en librariërgild’ met Sint-Jan als patroonheilige. Nagenoeg alle kunstenaars en ambachtsslui die iets met het boekbedrijf te maken hadden, sloten er zich bij aan. Van in het begin deed Mercatel voor de verluchting van zijn handschriften een beroep op Vrelant. Zijn topatelier was in de jaren 1460-1480 bijzonder actief in Brugge. Zelfs enkele jaren na het overlijden van de meester (1481?) liet de abt in diens atelier nog een bundel astrologische traktaten verluchten. (32)

Vrelant versierde vooral religieuze traktaten en getijdenboeken, maar ook wereldlijke handschriften voor een ruim publiek van lokale en buitenlandse bibliofielen. Zijn stijl van verluchten kenmerkt zich door gehistorieerde (met versieringen van personen of dieren) initialen, verfijnde kleine en blad vullende miniaturen en een randversiering met bloemen, vruchten, acanthusbladeren in blauw en goud, grotesken en drolerieën op onbeschilderde perkamentachtergrond. De Oudenburgse handschriften van Mercatel vertonen verscheidene van deze karakteristieken (afb. 6). Naast Vlaamse boekverluchters waren er toen in Brugge nog verscheidene andere met naam bekende miniaturisten, al of niet tijdelijk actief, zoals Simon Marmion, Jean Dreux, David Aubert, Loyset Liédet en Philippe de Mazerolles. Ze werkten vooral voor de Bourgondische hertogen of voor het Bourgondische milieu en de meesten waren uit Frankrijk afkomstig. Mercatel kende deze goed betaalde vedetten van hun tijd natuurlijk ook, maar misschien vond hij dat ze te zeer vasthielden aan de Bourgondische stijl. Hij wilde daar wat ‘moderne’, humanistische of eigen toetsen aan toevoegen. Ten slotte vond hij in Brugge (Italiaanse) kopiisten die de nieuwe stijl goed beheersten; een topkopiist beheerste meestal meer dan één stijl. (33)

(Wordt vervolgd)

Noten

- 1 K.G. VAN ACKER (1966). Mercatellis Raphaël de, abt en bisschop. In: Nationaal Biografisch Woordenboek, deel 2, kol. 507; G. BERINGS, C. VAN SIMAEY (1988). Abbaye de Saint-Bavon à Gand, in: Monasticon belge, deel VII, vol. 1: Province de la Flandre orientale, 1988, p. 62; A. ARNOULD (2017). Oudenburg en vroeg-humanistische boeken. In: J. L. MEULEMEESTER, red., Van perkament tot papier. Het scriptorium en de bibliotheek van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg, Oudenburg, p. 61.

- 2 J. A. VAN HOUTTE (1982). De geschiedenis van Brugge. p. 171-175; A. VANDEWALLE (2002). De vreemde naties in Brugge, in: A. VANDEWALLE (ed.), Hanzekooplui en Medicbankiers. Brugge, wisselmarkt van Europese culturen, Oostkamp, p. 34; gegevens over de Italiaanse (Venetiaanse) kooplui bij P. STABEL (2002). Kooplieden in de stad, in: A. VANDEWALLE (ed.), p. 85-96.
- 3 W.P. BLOCKMANS (zonder jaartal) De vorming van een politieke unie (veertiende – zestiende eeuw), in: J.H.C. BLOM en E. LAMBERTS (red.), Geschiedenis van de Nederlanden, p. 72-73, 77, 79; M. RYCKAERT en A. VANDEWALLE, ed. (1999). Brugge. De geschiedenis van een Europese stad, Tielt, p. 49.
- 4 N. GEIRNAERT en L. VANDAMME (1996). Brugge. Een verhaal van 2000 jaar, Brugge, 1996, p. 45-47.
- 5 P. CARSON (2001). Het fraaie gelaat van Vlaanderen, Tielt, p. 96-98.
- 6 G. BERINGS en C. VAN SIMAEY (1988) p. 130-132; A. DEROLEZ, Scriptorium en bibliotheek tijdens de middeleeuwen, in: G. DECLERCQ, red. (1997), Ganda en Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs, Gent, p. 156; A. ARNOULD, Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 61.
- 7 J. A. VAN HOUTTE (1982). p. 413.
- 8 G. BERINGS en C. VAN SIMAEY (1988). p. 62; A. ARNOULD, Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 61.
- 9 Uit onderzoek is overigens gebleken dat de benedictijnenmonniken in de Nederlanden doorgaans niet uitblonken in het behalen van hogere studiegraden. Zie P. TRIO (2017). Een arme geschiedenis van een rijke abdij (1119-1478)? In: Van perkament tot papier. Het scriptorium en de bibliotheek van de Sint-Pietersabdij van Oudenburg, Oudenburg, p. 39.
- 10 A. DEROLEZ (1997). p. 156; vergelijking met de humanistische interesse in andere abdijen in: P. J. DE GRIECK (2012). De benedictijnse geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden (ca. 1150-1550): historisch bewustzijn en monastieke identiteit, Turnhout, p. 239.
- 11 N. HUYGHEBAERT (1960). Abbaye de Saint-Pierre à Oudenburg, in: Monasticon belge, deel III: Province de Flandre occidentale, Luik, p. 67-68.
- 12 Over de Duinenabdij in de 15de eeuw en in het bijzonder over haar bibliotheek, humanistische abt en mecenas Johannes Crabbe, zie: N. GEIRNAERT (2001). Vlaamse cisterciënzers en Europese stadscultuur: abt Johannes Crabbe en het cultureel leven in de Duinenabdij tijdens zijn bestuur (1457-1488). Onuitgegeven proefschrift KULeuven. 2 delen, Leuven,
- 13 Zie bv. N. GEIRNAERT (2001). p. 358-363.
- 14 J. A. VAN HOUTTE (1982). p. 20, 38, 86; Voor de vroegste geschiedenis van de abdij en het kapittel, zie: B. MEIJNS (2017). Handige Hariulf. De moeizame ontstaansgeschiedenis van de Oudenburgse Sint-Pietersabdij en de doeltreffende daden van haar derde abt (1105-+1143), in: J.L. MEULEMEESTER (red.), Van perkament tot papier, Oudenburg, p. 8-29; P. TRIO, Een arme geschiedenis, p. 37-39 en zijn abtenlijst in bijlage, p. 42; A. ARNOULD (2017). Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 61.
- 15 De lijst van de zes en de twee handschriften in A. ARNOULD (2017). Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 62 en 66.
- 16 P. TRIO (2017). Een arme geschiedenis, p. 37.

- 17 A. ARNOULD (2017). Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 62-65.
- 18 Over deze handschriften en hun uitzonderlijk belang, zie: N. GEIRNAERT, Vlaamse cisterciënzers en Europese stadscultuur, p. 192-199.
- 19 N. GEIRNAERT, Vlaamse cisterciënzers en Europese stadscultuur, p. 4-6, 82-83, 362-363.
- 20 J. A. VAN HOUTTE (2017). De geschiedenis, 1982, p. 245, 368-373, 413; P. TRIO, Een arme geschiedenis, p. 42.
- 21 J. L. MEULEMEESTER (1984). Het refugehuis van de Oudenburgse Sint-Pietersabdij te Brugge, in: Sint-Arnoldus en de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984 (tentoonstellingscatalogus), Oudenburg, p. 89-98. In bijlage, p. 97: de verkoopakte.
- 22 N. GEIRNAERT en L. VANDAMME (1996). p. 46-47.
- 23 V. VERMEERSCH, ed. (2002). Brugge, p. 198-200.
- 24 J.L. MEULEMEESTER, Het refugehuis, p. 90-91.
- 25 Voor de besproken periode bleven er geen rekeningen bewaard, zodat een duidelijk zicht op de financiën ontbreekt. N. HUYGHEBAERT (1984). Abbaye de Saint-Pierre à Oudenburg, p. 68; A. HOSTE, De geschiedenis van de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984, Oudenburg, p. 44-45; P. TRIO, Een arme geschiedenis, p. 42; A. ARNOULD, Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 37 en 42.
- 26 De Eekhoutabdij, met wortels in de elfde eeuw, ontstond rond het graf van de kluizenaar Everelmus ten zuiden van de in 1127 aangelegde omwalling. Deze abdij had een grote uitstraling en bleef tot het einde van de 18de eeuw op dezelfde plaats gevestigd. Zie M. RYCKAERT en A. VANDEWALLE (ed.), Brugge. De geschiedenis, p. 25; M. RYCKAERT (1991) Brugge. Historische stedenatlas van België, Brugge, p. 111-112, 179, 185-187.
- 27 N. GEIRNAERT en L. VANDAMME (1996). p. 56-59; over de culturele (humanistische) invloed van de in Brugge verblijvende Italianen, zie N. GEIRNAERT, Universitas mercature. Kooplieden, cultuur en religie in het middeleeuwse Brugge, in: A. VANDEWALLE (ed.), Hanzekooplui en Medicibankiers, vooral p. 159-162.
- 28 M. MARTENS (1992). Brugge en het Europees humanisme, in: V. VERMEERSCH (red.), Brugge en Europa, Brugge, p 257; P. TRIO, Een arme geschiedenis, p. 37; A. ARNOULD, Oudenburg en vroeg humanistische boeken, p. 61-69.
- 29 J. A. VAN HOUTTE (1982). p. 278-284; over de Brugse patriciër van Genueese afkomst Anselm Adornes, een vriend van abt Crabbe, zie N. GEIRNAERT (2001). p. 240-245.
- 30 N. GEIRNAERT en L. VANDAMME (1996). p. 44-45.
- 31 T.-H. BORCHERT (2002). Handel en wandel: Brugge en de Europese kunst, in: A. VANDEWALLE (ed.), Hanzekooplui en Medicibankiers. Brugge, wisselmarkt van Europese culturen, Oostkamp, p. 137-138; Vlaamse Miniaturen 1404-1482 (Catalogus van de tentoonstelling in de Koninklijke bibliotheek van België te Brussel), Leuven, 2011, passim.
- 32 J. A. VAN HOUTTE (1982). p. 272; N. GEIRNAERT, (1992). Brugge en het Europese geestesleven in de middeleeuwen, in: V. VERMEERSCH (red.), Brugge en Europa, Brugge, p. 79; Vlaamse Miniaturen 1404-1482. Bezoekersgids (een uitgave van Openbaar Kunstbezit Vlaanderen), Gent, 2011.
- 33 Zie noot 32; N. GEIRNAERT (2001). p. 369; D. EICHBERGER, ed. (2005), Dames met Klasse. Margaretha van York/Margaretha van Oostenrijk, Leuven, p. 210, 241, 244-246; A. ARNOULD, Oudenburg, 2017, p. 62.

GENTSE KLUIZENAARS. EEN AANVULLING: DE KLUIZENARSTRAAT

In het artikel Kluzenaars en vooral ‘Clusenessen’ in Gent. Uit de schatkamers van Alfons Van Werveke (GT 2018 nr. 3) ontbreekt een verwijzing naar de Kluzenaarsstraat, zijstraat van de Molenaarsstraat. Victor Fris schrijft in zijn boekje De Gentse straatnamen (Gent, 1925) daarover: ‘Kluysstraetje, van Molenaarstraat naar de Lievevest. Zoo genaamd naar eene kluis die zich daar bevond tot op einde van het Oud Regiem; zie Diericx, Mémoires sur la Ville de Gand, deel II, p. 490’.

Afb. 1. Kluzenaarstraat (noordzijde) in de warme zomer van 2018.
In de achtergrond de Kolveniersgang.

De naam veranderde in Kluizenaarstraat. De Lievevest heet nu Kolveniersgang. Vermoedelijk was dit de kluis die in het GT artikel bij de Guldenen- of Geuzenberg aan het einde van de Molenaarstraat gesitueerd wordt. Blijkbaar kromp de Geuzenberg in of verschoof de benaming een eind in oostelijke richting op tot bij het eindpunt van de Tolhuislaan (LD).

Afb. 2. Hoek van de Kluizenaarstraat (zuidzijde, rechts) met de Molenaarsstraat (foto 2018).

LEZERS AAN HET WOORD

Boeken in GT 2018 nr. 6: praktische inlichtingen

Een spijtig foutje bij het boek van Marc Beyaert over de Sint-Jacobskerk: het GSM nummer is niet 0496 45 33 02, maar wel 0496 64 33 02.

En een bijkomende informatie bij het boek over het Spaans Kasteel: de prijs is 25 euro in de boekhandel en 20 euro bij de ‘Buren van de Abdij’.

Blaasinstrumenten Maheu

Een lezer is op zoek naar documentatie over de instrumentenbouwers Maheu vanaf de jaren 1920 tot omstreeks 1980 gevestigd in de Sint-Jacobsnieuwstraat. Ze waren gespecialiseerd in de bouw en verkoop van blaasinstrumenten in de meest diverse types, bv. om te spelen zittend te paard. Contact kan via mail g.t@telenet.be

Toneelkring De Korenaar

Wie heeft iets over de toneelkring De Korenaar? Of heeft iemand weet van de bewaarplaats van het archief van die kring? Contact via dit tijdschrift met mail g.t@telenet.be

PARELTJES UIT HET BEGIJNHOF

Verzameld in het Documentatiecentrum
DSMG door HANS DOUSSELAERE

ALCOOLWET

De Rechter tot een Dronkaard

RECHTER.—Waarom hebt gij zooveel jenever in eens gedronken, die u daardoor tot woedigen staat brengt en maakt dat gij in overtreding komt met de politie.

DRONKAARD. — Omdat men verplicht is er 2 liters in eens te koopen en ik niet weet waar er jenever te bekomen is die mij niet woedend maakt, Mijnheer de rechter.

RECHTER.—Vraagt in 't vervolg de **Oude klare De Maertelaere**, deze is onovertreffbaar door zijne fijnheid van smaak en maakt u verblijd. Deze wordt overal verkocht aan 12,50 fr. de kruik van een liter. Ziet ook goed het stopsel en verzekeringslak na, die bij den verkoop ongeschonden moet afgeleverd worden.

Prijzvermindering voor groothandel.

Eenig fabrikaat : Osc. De Maertelaere
St-Amandstraat, 88, Gent St-Pieters
Tram 5 — Telefoon 1437. 947s

Afb. 1. Een dronkaard verklaart voor de rechter waarom hij zoveel jenever drinkt die hem 'in woedende staat brengt'. De rechter raadt hem aan voortaan Oude Klare De Maertelaere te drinken: 'deze is onovertreffbaar door zijne fijnheid van smaak en maakt u verblijd' (overdruk uit De Gentenaar, 1921).

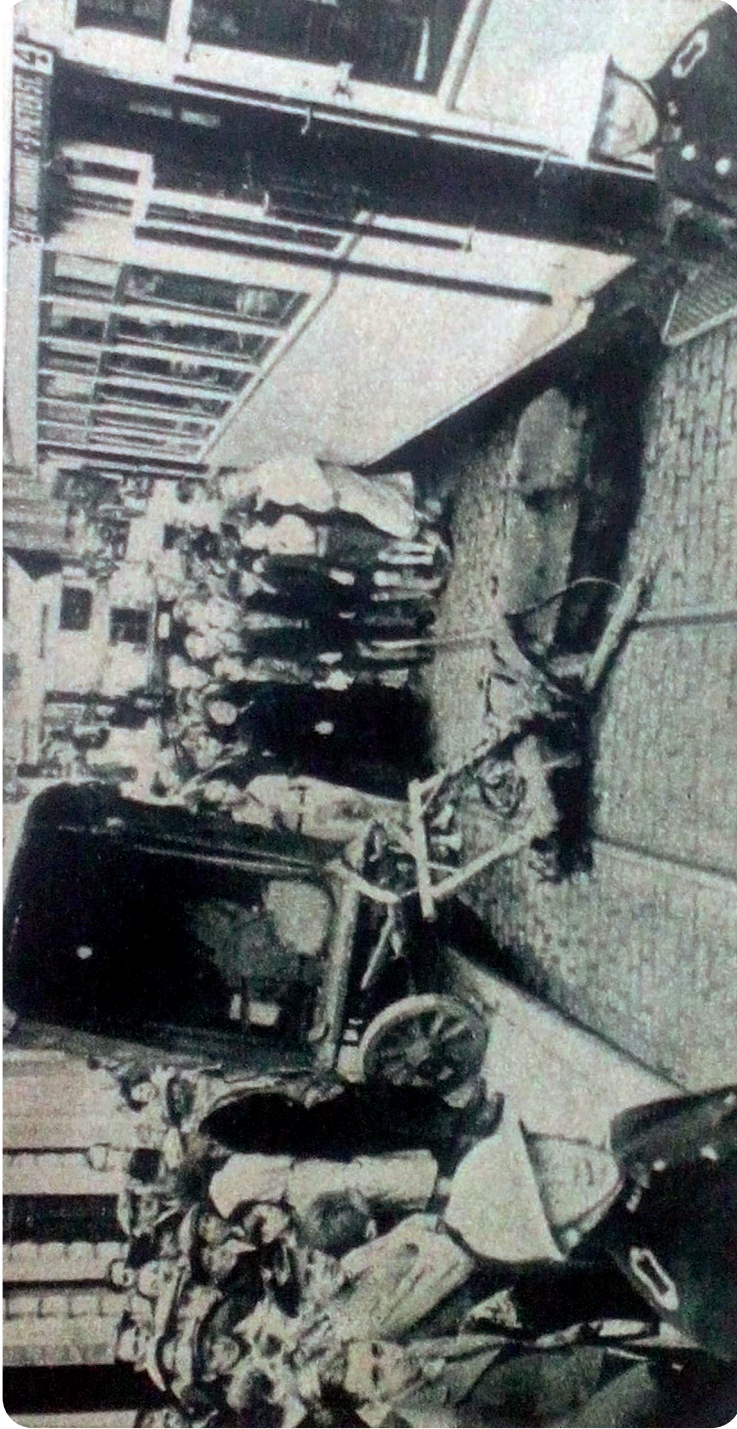

Afb. 2. Een flinke jongen, dat wel, maar al vroeg van de schoolbanken naar 't fabriek. Werkboekje van Emiel Hofman (schenking Eliane de Wispelaere).

Art. 6. De Koning regelt den dagelijkschen arbeidsduur, evenals den duur en de voorwaarden van den rusttijd voor alle kinderen beneden 16 jaar, alsook voor de meisjes of de vrouwen beneden 21 jaar, dit alles naar den aard van den arbeid waaraan ze gebezigd worden en naar de behoeften van de nijverheidstakken, bedrijven of ambachten.

Kinderen beneden 16 jaar, alsmede meisjes of vrouwen beneden 21 jaar, zullen niet langer aan den arbeid mogen gebezigd worden dan twaalf uren per dag, verdeeld door rusttijden, waarvan de geheele duur niet minder dan anderhalf uur mag bedragen.

Afb. 3. De wet op vrouwen- en kinderarbeid dateert van 1914. Voordien moet het nog heel wat erger geweest zijn (detail uit het werkboekje van Emiel Hofman).

Afb. 4. Een dodelijk tramongeval van een al lang verdwenen type. Het slachtoffer op de Nederkouter, een paard, was meer dan waarschijnlijk een oude sukkel (bemerkt de ruggengraat, scherp uitstekend boven de magere flanken). Het hoorde, zo te zien, toe aan een ambulante handelaar of leverancier. Alle toeschouwers wilden uiteraard mee op de foto (De Stad, juli 1938: knipsel in DSMG, afd. Vliegende Bladen).

Gand N. 571 Place de l'Industrie

Edit. Louis Carbonez, Gand

Te laat! Voor wie de tentoonstelling (06.10.2018 t.e.m. 30.11.2018) Neuze-neuseplein, de vierkante kilometer, tegel i16 uit het STASM miste, hierbij nog een oude foto herinnerend aan dat plein.

LIJST BESCHERMLEDEN EN STEUNENDE LEDEN 2018

€300,00	Cocquyt E.	€40,00	Destoop B.
€100,00	De Smet C	€40,00	Devogelaere-Hanquet
€100,00	Verdonck M.	€40,00	Floryn D.
€80,00	Verjans P.	€40,00	Gistelinck A.
€75,00	Bekaert S.	€40,00	Hemelaer L.
€75,00	Van Schil J.	€40,00	Leyseele J-P.
€70,00	Hebbelynck-Brunin	€40,00	Marlier R.
€60,00	Peperstraete P.	€40,00	Vandamme R.
€55,00	Abbenbroek W.	€40,00	Vermaele L.
€55,00	Sorgeloose P.	€35,00	Beyz M.
€50,00	Baert-Declerck	€35,00	Demeulenaere G.
€50,00	Bertrand J.	€35,00	Flachet P.
€50,00	Boone - De Smet	€35,00	Lataer J.
€50,00	Carrez S.	€35,00	Mortier - De Clercq
€50,00	Coucke-Negrioni	€35,00	Roose J-P.
€50,00	De Blauwe M.	€35,00	Schotte C.
€50,00	De Reuse J.	€35,00	Tijs W.
€50,00	De Witte F.	€35,00	Uitterscgout J. P.
€50,00	Dobbelaere R.	€35,00	Van De Velde-Capitaine
€50,00	Eechaudt D.	€35,00	Van Goethem-Reyniers
€50,00	Hebbelynck P.	€35,00	Van Hecke E.
€50,00	Lacroix E.	€35,00	Verhaest L.
€50,00	Leirens J-P.	€35,00	Wulteputte M.
€50,00	Lybaert P.	€30,00	Aers E.
€50,00	Marissael C.	€30,00	Bleyaert F.
€50,00	Oosterlinck J.	€30,00	Cocriamont A.
€50,00	Plum-Doof P.	€30,00	Crispyn J.
€50,00	Stoeltie-Laforce B.	€30,00	Cruyt B.
€50,00	Van Bockstaele R.	€30,00	Daens L.
€50,00	Van Caenegem H.	€30,00	De Buck E.
€50,00	Van Caenegem R.	€30,00	De Clercq-Rasschaert
€50,00	Van De Woestyne B.	€30,00	Clippele F.
€50,00	Van Hauwermeiren M.	€30,00	De Coninck-Michiels
€50,00	Van Hoorde Hubert	€30,00	De Graeve A.
€50,00	Van Renterghem G.	€30,00	De Pourcq F.
€50,00	Van Vlaenderen-Dua	€30,00	de Schryver A.
€50,00	Walraedt J.	€30,00	De Strooper-Allaert
€45,00	Bockstaele W.	€30,00	De Turck
€40,00	Claeys L.	€30,00	De Vleeschouwer H.
€40,00	De Smet M.-J.	€30,00	De Vleeschouwer-De Turcq
€40,00	Demoor D.	€30,00	De Vreese-Verbergh

€30,00	Debergh J.-P.	€30,00	Van Speybroeck M.
€30,00	Debergh P.	€30,00	Van Trijp E.
€30,00	Depoortere W.	€30,00	Van Wynsberghe A.
€30,00	Derdijn E.	€30,00	Vereecken F.
€30,00	Desmet G.	€30,00	Verplancke M.
€30,00	Distave C.	€30,00	Vervliet L.
€30,00	Driessens J.	€30,00	Voortman M.
€30,00	Durinck F.	€30,00	Weymeis C.
€30,00	Everaert W.	€25,99	Casteels L.
€30,00	Evrard A.	€25,00	Anthonis P.
€30,00	Fagot W.	€25,00	Baert S.
€30,00	Fonteyn Y.	€25,00	Balcaen-Heymans L.
€30,00	Gelaude F.	€25,00	Balthazar H.
€30,00	Gyselinck S.	€25,00	Bauwens P.
€30,00	Heughebaert-Schotte	€25,00	Beeckman R.
€30,00	Hofman F.	€25,00	Bernaert F.
€30,00	Huyghebaert-Maertens	€25,00	Beyaert G.
€30,00	Laurier L.	€25,00	Biskup J.
€30,00	Lekens L.	€25,00	Boone-Beddeleem D.
€30,00	Leys A.	€25,00	Borgoo R.
€30,00	Malschaert A.	€25,00	Bouckaert M. M.
€30,00	Martens M-L.	€25,00	Bracke K.
€30,00	Meert-Calle	€25,00	Bracke L.
€30,00	Meesen M.	€25,00	Braeckman E.
€30,00	Meganck C.	€25,00	Bruyneel P.
€30,00	Metelmann K.	€25,00	Buysse A.
€30,00	Ödberg F.	€25,00	Buysse R.
€30,00	Pollaris W.	€25,00	Cannoot-Vandegehuchte J.P.
€30,00	Puttevils C.	€25,00	Carrez S.
€30,00	Rouquart W.	€25,00	Cassiman-Van Uytfanck P.
€30,00	Waltenier G.	€25,00	Cerulus-Van Gaever M.
€30,00	Sabbe D.	€25,00	Charles J.
€30,00	Scheir-Vandekerckhove	€25,00	Christiaens M.
€30,00	Schouls R.	€25,00	Claeys-De Paepe L.
€30,00	Seye D.	€25,00	Coryn-Vercruysse G.
€30,00	Smet M.	€25,00	Cousaert E.
€30,00	Stevens-Dutry	€25,00	D'aout M.
€30,00	Uyttenhove-Verhaegen	€25,00	De Bodt-Petit M.
€30,00	Van Beneden M. L.	€25,00	De Broe L.
€30,00	Van Bockstaele-De Bevere	€25,00	De Bruyker G.
€30,00	Van Caneghem A.	€25,00	De Grauwe-De Sutter
€30,00	Van De Sype-Naudts	€25,00	De Groote M. L.
€30,00	Van Den Abeele G.	€25,00	De Keyser R.
€30,00	Van Eeckhoutte W.	€25,00	De Kezel R.
€30,00	Van Elsen-Coppens	€25,00	De Latte G.
€30,00	Van Laethem J.	€25,00	De Meestere G.
€30,00	Van Maele P.	€25,00	De Meyer M.

€25,00	De Meyere J.A.L.	€25,00	Haydon R.
€25,00	De Meyere-Van Houcke E.	€25,00	Hebbrecht J.
€25,00	De Moor A.	€25,00	Hellinck-Lambrecht A.
€25,00	De Munnynck-De Vuyst H.	€25,00	Heyde P.
€25,00	De Paepe L.	€25,00	Himschoot G.
€25,00	De Roo-Bonte	€25,00	Hosdez-De Tollenaere P&N
€25,00	De Ruyck R. C.	€25,00	Hoste L.
€25,00	De Smet M.	€25,00	Huble-Vankenhove N.
€25,00	De Smul L.	€25,00	Huys J.
€25,00	De Vuyst M.	€25,00	Jacques J.
€25,00	De Wulf-Sierens J.-M.	€25,00	Janssen-De Weirdt R.
€25,00	Debacker-De Meyer D.	€25,00	Keverijn A.
€25,00	Debunderie W.	€25,00	La Concorde
€25,00	Dekeyser-Billiet E.	€25,00	Lagrou J.
€25,00	Delaruelle G.	€25,00	Lambein W.
€25,00	Depaepe J.	€25,00	Lanoot M.
€25,00	Deproost L.	€25,00	Lavrille J.
€25,00	Derudder M.	€25,00	Leeman M.
€25,00	Derycke P.	€25,00	Lemaitre L.
€25,00	Descamps A.	€25,00	Lentz C.
€25,00	Desmet P.	€25,00	Lippens L.
€25,00	Deweirt M.	€25,00	Lodrigo G.
€25,00	D'haen P.	€25,00	Loockx M.
€25,00	Dhaene J.	€25,00	Lybaert R.-Raes
€25,00	D'hondt B.	€25,00	Maertens R.
€25,00	D'hondt. C.	€25,00	Maes P. T.
€25,00	D'hondt J.	€25,00	Manesse M.
€25,00	D'hont D.	€25,00	Marchand-Baele
€25,00	Diegenant W.	€25,00	Marechal G.
€25,00	Dierckx L.	€25,00	Mareen-Vandeweghe
€25,00	Dobbelaere M.	€25,00	Maresceau M.
€25,00	Dobbelaere-Claus D.	€25,00	Marijns J.
€25,00	Doornaert D.	€25,00	Martens - Bos
€25,00	Duthoit C.	€25,00	Mauquoy P.
€25,00	Ediers B.	€25,00	Merlevede M.
€25,00	Eeckman P.	€25,00	Moerman J.
€25,00	Erauw K.	€25,00	Naerhuyzen M.L.
€25,00	Ervynck G.	€25,00	Ossieur E.
€25,00	Eylenbosch E.	€25,00	Pauwels T.
€25,00	Genbrugge P.	€25,00	Peeters-Rouneau
€25,00	Glibert L.	€25,00	Penning-Van Den Berghe
€25,00	Goetghebuer T.	€25,00	Perneel X.
€25,00	Goethals F.	€25,00	Pieters R.
€25,00	Goethals F.	€25,00	Plasschaert A./J.
€25,00	Goethals L.	€25,00	Platteeuw E.
€25,00	Gombault P.	€25,00	Platteeuw M.
€25,00	Gunst-De Paepe L.	€25,00	Podevyn J.

€25,00	Raman A.	€25,00	Vande Castelee G.
€25,00	Ramon R.	€25,00	Vande Veegaete-De Jaeger
€25,00	Reynvoet M.	€25,00	Vandenbossche I.
€25,00	Roelens S.	€25,00	Vandenbroele-Verhelst E.
€25,00	Roels C.	€25,00	Vandenbruane A.
€25,00	Rogier-Joliet E.	€25,00	Vandendaele A.
€25,00	Rooms J.-P.	€25,00	Vandevoorde J. L.
€25,00	Rottiers-Souwerk	€25,00	Vanhooren L.
€25,00	Rummens M.	€25,00	Vercauter-Van Lierde
€25,00	Ryckaert M.	€25,00	Verheggen F.
€25,00	Sabbe M.	€25,00	Vermeire D.
€25,00	Schoors E.	€25,00	Vermeirsch E.
€25,00	Sels A.	€25,00	Verschoore A.
€25,00	Senechal-Doens	€25,00	Verschoore N.
€25,00	Sonneville P.	€25,00	Verschueren P.
€25,00	Sorgeloose-Massanet	€25,00	Verspeeten H.
€25,00	Spanoghe P.	€25,00	Versteele R.
€25,00	Stevens - Corijn	€25,00	Ververne - Van Tente
€25,00	Storme M.	€25,00	Vlamynck. L.
€25,00	Stroobants A.	€25,00	Vlieghe P.
€25,00	Thomas-Schamp	€25,00	Vyncke C.
€25,00	Thysbaert-Van Oost	€25,00	Weewauters F.
€25,00	Tollenaere S.	€25,00	Wieme-De Vos
€25,00	Urmel R.	€25,00	Ysabie M.
€25,00	Uytterhaegen-Cordy	€25,00	Zels D.
€25,00	Van Autreve-Marchand		
€25,00	Van Bossele L.		
€25,00	Van Bruwaene N.		
€25,00	Van Damme A.		
€25,00	Van De Putte E.		
€25,00	Van De Voorde P.		
€25,00	Van Den Borre J.		
€25,00	Van Der Linden J.		
€25,00	Van Durme D.		
€25,00	Van Durme E.		
€25,00	Van Eeckhaute P.		
€25,00	Van Hoecke M.		
€25,00	Van Keymeulen P.		
€25,00	Van Maldegheem-De Smet		
€25,00	Van Overstraeten E.		
€25,00	Van Rie A.		
€25,00	Van Ryssel-Da Costa Pedro D.		
€25,00	Van Severen J.-P.		
€25,00	Van Steendam R.		
€25,00	Van Tyghem F.		
€25,00	Van Wynsberge A.		
€25,00	Vancraeynest-Mulert B.		

Muurkunstenaars volgen de Gentse actualiteit (foto genomen in het Berouw, 2018).